

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: pedagogiky a psychologie

Studijní program: DBS

Kombinace: sociální pedagog

PROBLÉM POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE

PROBLEM OF POST-PENITENTIARI CARE IN THE CZECH REPUBLIC

Diplomová práce

Autor:

Ladislav Blahník

Podpis:

Adresa:

Mimoňská 212

471 23, Zákupy

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Selinger

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146072309

Počet

stran	slov	grafů	tabulek	pramenů	příloh
78	17890	13	6	35	8

V Liberci dne: 10. 4. 2004

U v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

17 LIBEREC 1, Hálkova 6 Tel.: 485 352 515 Fax: 485 352 332

Katedra: Pedagogiky a psychologie – oddělení sociálních studií

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

Jméno (kandidát): Ladislav BLAHNÍK
Adresa: Mimoňská 212 ZÁKUPY 471 23
Obor (kombinace): Sociální pedagog
Název BP: Problém postpenitenciární péče v ČR.

Název BP v angličtině: Problem of Post-penitentiary Care in the Czech Republic.

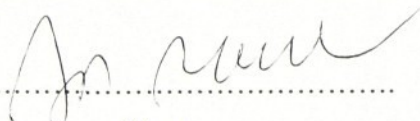
Vedoucí práce: Mgr. Selinger Pavel

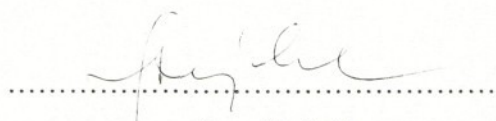
Konzultant: Mgr. Špinková Petra

Termín odevzdání: 30.4.2004

ozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

Liberci dne 9.1.2003

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Prezval (kandidát): Ladislav Blahník

Datum: 12.1.2003

Odpis: Blahník

Cíl:

Cílem práce je zmapovat a popsat problematiku návratu odsouzených do civilního života. Zaměřena bude na několik oblastí. Jednak z pohledu významu rodinného zázemí, dále na možnosti a nabídky státních, charitativních, ale i církevních organizací.

Předpoklady:

1. Teoretická i praktická znalost penitenciární a postpenitenciární problematiky v ČR.
2. Možnost získat potřebné statistické údaje a zatím účelem navázat spolupráci s příslušnými institucemi.

Metody:

1. Analýza stávající situace postpenitenciární péče explorací dostupných dat.
2. Dotazník ke zjištění postojů veřejnosti k této problematice.

Literatura:

- HARTL P., HARTLOVÁ H. Psychologický slovník. Praha, Portál, 2000.
KOMÁRKOVÁ R., SLAMĚNÍK I., VÝROST J. Aplikovaná sociální psychologie. Praha, Grada, 2001, díl III.
PRŮCHA J., WALTEROVÁ E., MAREŠ J. Pedagogický slovník. Praha, Portál, 1995.
ŘEZNÍČEK P. Metody sociální práce. Praha, Karolinum, 1994.
VÁGNEROVÁ M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha, Portál, 1999.
Zákon č.140/61 sb., Trestní zákon.
Zákon č.141/69 sb., O trestním řízení soudním.

Vedoucí práce

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č.121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím práce a konzultantem.

Autor:

Ladislav Blahník

Adresa:

Mimoňská 212
471 23, Zákupy

Podpis:

Datum:

10. 04. 2004

Poděkování:

Děkuji všem, bez nichž bych nikdy svoji práci nedokončil. Vedoucímu práce Mgr. Pavlu Selingerovi za zasvěcené vysvětlování problémů tvorby diplomové práce a Mgr. Petře Špinkové za podnětné rady.

Anotace

Cílem práce bude zmapovat a popsat problematiku návratu odsouzených zpět do civilního života po absolvování trestu odnětí svobody. Práce bude zaměřena jednak na samotné zmapování stávající situace v této oblasti, dále na význam jednotlivých nabídek státních i charitativních organizací a vzájemnou koordinaci těchto složek. Autor práce chce zjistit, zda nabídka služeb je dostatečná a jaký je k této problematice postoj jak samotných odsouzených, tak i široké veřejnosti. Jako výzkumné metody budou zvoleny pohovory s pracovníky těchto organizací, analýza dostupných dat a dotazník zaměřený na zjištění postojů odsouzených a široké veřejnosti k této problematice.

Annotation

Das Ziel dieser Arbeit wird Erfassung und Beschreibung der Problematik der Rückkehr der Verurteilten zurück ins Zivilleben nach dem Absolvieren der Haft. Die Arbeit wird auf die Erfassung der bestehenden Situation in diesem Bereich abgezielt, weiter auf die Bedeutung der einzelnen Angebote der staatlichen und auch wohltätigen Organisationen und auf gegenseitige Koordinierung dieser Komponente. Autor dieser Arbeit will feststellen, ob das Angebot an diesen Diensten ausreichend ist und wie die Stellungnahme, sowohl der Verurteilten, als auch der breiten Öffentlichkeit ist. Als Forschungsmethoden werden Gespräche mit Mitarbeitern dieser Organisationen gewählt, weiter Analyse der erreichbaren Daten und ein Fragebogen, der auf die Feststellung der Stellungnahme der Verurteilten und der breiten Öffentlichkeit zu dieser Problematik abgezielt ist.

Annotation

The aim of this work is to map out and describe an issue of return of convicts back to normal life after imprisonment. The work focuses on diagnosis of temporary situation in this area and then on the importance of particular offers of state and charitable organizations and mutual cooperation of these constituents. The author is anxious to get to know whether the supply of service is sufficient and what the attitude of convicts and public to this issue is. The research methods were established interviews with employees of organizations dealing with these problems, analyses of data available and a questionnaire to reflect attitudes of convicts and the public to this issue.

OBSAH

1. Úvod	9
2. Teoretická část	11
2.1. Vyčlenění postpenitenciární péče v systému služeb	11
2.2. Vývoj postpenitenciární péče	12
2.2.1. Historie poskytování pomoci odsouzeným	12
2.2.2. Probační služba	14
2.3. Organizace poskytování péče v zahraničí	16
2.4. Problematika postpenitenciární péče v České republice	20
2.4.1. Počátky postpenitenciární péče	20
2.4.2. Současný stav	23
2.4.3. Dělení postpenitenciární péče	26
2.4.4. Penitenciární péče	29
2.4.5. Probační a mediační služba	32
2.4.6. Sociální kurátor	37
2.4.7. Vězeňská duchovenská péče	41
2.4.8. Zvláštnosti postpenitenciární péče u osob s duševními poruchami...	46
2.4.9. Vliv médií a postoj veřejnosti k utváření postpenitenciární péče	48
3. Praktická část	51
3.1. Cíl výzkumu	51
3.2. Charakteristika vyšetřovaných souborů	52
3.3. Výzkumná metoda	54
3.4. Vyjádření výsledků výzkumu	55
3.4.1. Popis vyjádření výsledků v přílohách	55
3.4.2. Vyjádření a interpretace výsledků skupiny odsouzených	58
3.4.3. Vyjádření a interpretace výsledků veřejnosti	63
3.4.4. Porovnání postojů obou zkoumaných skupin	67
4. Diskuse	70

5. Závěr	71
6. Souhrn	73
7. Použité prameny	75
7.1. Použitá literatura	75
7.2. Internetové zdroje	77
7.3. Nepublikované zdroje	77
8. Přílohy	78

1. ÚVOD

V bakalářské práci se autor zabývá problematikou začlenění osob navracejících se z výkonu trestu odnětí svobody zpět do společnosti – postpenitenciární péčí. Je veden snahou zmapovat možnosti pomoci těmto osobám a zjistit postoje samotných odsouzených i široké veřejnosti k této problematice. Práce má poskytnout přehled jednotlivých složek zainteresovaných na této práci i nastínit jejich vzájemnou koordinaci při poskytování pomoci. Zvláštní důraz je kladen na návaznost penitenciární péče s péčí postpenitenciární.

Zmapování situace v této oblasti a zjištění postojů odsouzených může vést ke zkvalitnění poskytované péče a naplnění cíle výkonu trestu odnětí svobody. Je nutno nalézt cesty, jak ovlivnit chování pachatelů trestných činů tak, aby v budoucnu již neporušovali společenské normy a tím ochránit společnost i potencionální oběti. Otázkou pak je : Kdy začít s aktivní pomocí? Jakým směrem tuto pomoc vést? Podporovat autonomii jedince, nebo působit spíše restriktivně? Jak pomáhat člověku v tíživé životní situaci ve společnosti, která prosazuje trend, „aby byl každý sám za sebe odpovědný“? Tyto a jim podobné otázky vedly autora ke zpracování této práce.

Teoretická část práce je věnována výkladu základních pojmů, náhledu do odborné literatury a seznámení s jednotlivými subjekty, které tuto pomoc poskytují. Dále je zde nastíněna historie postpenitenciární péče a zkušenosti ze zahraničí. Seznámíme se s problematikou penitenciární péče jako první instancí v péči o propuštěné. Jsou zde uvedeny také zvláštnosti postpenitenciární péče u osob trpících duševními poruchami a poruchami chování.

V praktické části je práce zaměřena na zjištění postojů a názorů k této problematice u osob ve výkonu trestu odnětí svobody a široké veřejnosti, jejich zhodnocení a vzájemné porovnání. Jako výzkumný vzorek bylo použito celkem 120 osob, tedy 60 osob ve výkonu trestu

odnětí svobody a 60 civilních osob. Při výběru výzkumných metod byl kladen důraz na získání aktuálních informací a možnost jejich případného dalšího využití.

Hlavním cílem praktické části je potvrdit, či vyvrátit dané hypotézy :

I. Většina odsouzených má rodinné zázemí a není tím pádem odkázána po návratu z výkonu trestu odnětí svobody na státní a nestátní charitativní organizace.

II. Absolutní většina odsouzených, nemajících rodinné zázemí, má zájem o pomoc státních a nestátních charitativních organizací.

III. Většina laické veřejnosti nechápe význam postpenitenciární péče.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Vyčlenění postpenitenciární péče v systému služeb

Při zabývání se problematikou návratu osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody zpět do společnosti a způsobech pomoci jim si musíme uvědomit, že tato pomoc nestojí osamocena. Postpenitenciární péče jako součást sociálních aktivit moderního státu je součástí širokého pojetí péče o občana. Tak jako se život jednoho člověka prolíná s životy druhých, je i postpenitenciární péče spojena s dalšími druhy pomoci člověku. A jestliže je jedna pomoc zaměřena více na hmotnou stránku, další na léčebné postupy a další kupříkladu na zajištění potřebných dokladů, přičemž jednotlivé druhy jsou poskytovány různými institucemi, stejně se vždy jedná o pomoc člověku v tíživé situaci, což je primárním úkolem všech sociálních aktivit.

Postpenitenciární péče jako součást sociálních služeb státu je sama také rozvrstvena na více úrovní, protože samotná pomoc občanům až po jejich faktickém propuštění z vězení, se v rámci dnešního pojetí péče o propuštěné jeví jako nedostatečná. Pro současné pojetí začlenění těchto lidí do společnosti a jejich resocializaci je nutné tuto činnost rozšířit i na další oblasti.

Proto se již v dnešní době setkáváme s určitým stupněm postpenitenciární problematiky v samotném soudním řízení při rozhodovacím procesu soudce, v penitenciární péči, tedy při samotném výkonu trestu a teprve později v době samotného propuštění vězně.

Samotný termín postpenitenciární péče, jak jsme si již uvedli, spadá do oblasti sociálních služeb. Jde o termín nepříliš známý, odvozený od slova penitenciární, přičemž akademický slovník cizích slov uvádí : „*Penitenciární* – týkající se výkonu trestu, vězeňský, trestanecký“ (Petráčková, 1995, s.579). A z toho vyplývající :

„*Postpenitenciární péče* – napomáhání odsouzeným osobám po jejich propuštění z vězení zapojit se do normálního občanského života“ (Petráčková, 1995, s.610). Z uvedeného je patrné, že se tato péče soustřeďuje na některé aspekty života člověka propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody a jeho následných možnostech reintegrace do společnosti. Předmětem její péče je tedy člověk propuštěný z vězení.

2.2. Vývoj postpenitenciární péče

2.2.1. Historie poskytování pomoci odsouzeným

Ačkoli historie trestání a věznění člověka je stará jak lidstvo samo, péče o vězně, tak jak jí chápeme z pohledu postpenitenciární péče, je odvětvím poměrně novým. Také si musíme uvědomit, že samotné věznění člověka, coby součást trestu za spáchaný čin, je záležitostí, z hlediska doby trvání lidské společnosti, mladou.

Nestarším trestem za spáchaný zločin byla smrt a to v nejrůznějších podobách. Dále bylo často používáno mrzačení, jako utínání končetin, vypalování cejchu nebo vyříznutí jazyka. Tyto tresty nebyly zamýšleny jako výchovné, ale byly založeny na principu msty a odstrašení. Dále existovaly pokuty a znemožnění pohybu provinilce. Toto znemožnění pohybu lze brát s nadsázkou jako předchůdce dnešního uvěznění, pracovalo ovšem na jiných principech. Vládnoucí třída si uvědomovala, že je výhodné provinilce neusmrcovat, ale použít jej pro práci. A tak hlavním důvodem pro zadržování provinilce nebyla snaha o jeho nápravu, nebo alternativa k trestu smrti, ale důvody ekonomické. Pojetí věznic, tak jak je zná dnešní společnost, nastupuje až poměrně pozdě a to v polovině 16 století. Od této doby také chápeme osobu vězně, tak jak jí vymezuje anglicko český - výkladový slovník : „*Prisoner* – vězeň, je osoba, která je držena ve vězení za trest, nebo proto, že byla zajata nepřítelem“ (Abdallaová, 1998, s.775).

Podmínky vězňených osob byly zpočátku nuzné a měnily se pozvolna vlivem společenských změn a díky snahám reformátorů.

Počátky snah o práci s odsouzenými se datují do poloviny 19. století, kdy se poprvé objevily i dnes známé termíny :

„*Probace* – dohled a pomoc poskytované profesionálně školenými probačními úředníky propuštěným vězňům, odsouzeným na svobodě, mladistvím provinilcům; obdoba sociálních kurátorů“ (Hartl, 2000, s.453).

„*Parole* – pečlivě vybudovaný most mezi uvězněním a návratem do společnosti. Je to forma podmíněného propuštění, která určitým odsouzeným umožňuje vykonat zbytek trestu mimo věznic. Neznamená, že odsouzený je zcela svobodnou osobou bez jakéhokoli dohledu. Znamená, že odsouzenému je dána příležitost, aby za asistence dohledového úředníka osvědčil svoji schopnost stát se řádným a platným členem společnosti“ (Michl, 1997, s. 6).

„Zvláštní postavení má v této souvislosti Skandinávie. Například v Dánsku pomáhaly soukromé organizace propuštěným vězňům již přibližně od roku 1850, a již v roce 1905 byla probační práce vykonávána s vězni propuštěnými se zvláštní podmínkou. V roce 1870 pracovaly ve Finsku ve věznicích soukromé organizace financované křesťanskými charitami, jež posílaly do věznic dobrovolníky, kteří pomáhali vězňům přiměřeným způsobem přežít trest a pokoušeli se „vyléčit“ propuštěné trestance pomocí náboženské výuky a výchovy“ (Derks, 2002, s.13). V Norsku počátkem 19. století byla vytvořena státní komise, která měla za úkol vytvořit podmínky pro rozvoj probačních činností. Výsledkem její činnosti bylo založení soukromých organizací působících v oblasti probačních služeb již v polovině 19. století.

Ostatní Evropské státy příkladu Skandinávie následovaly a probační aktivity se záhy začaly rozvíjet v celé Evropě. Anglie 1876 – dar Umírněné společnosti církve anglické vedl k vytváření tzv. Misionářů ve vlastní zemi. Tito pracovníci měli za úkol odvracet

trestance od závislosti na alkoholu tím, že poskytovali práci a ubytování. Následují Francie, Švýcarsko, Nizozemí atd.

Pro všechny tyto snahy je typické, že vznikají na popud církevních a charitativních organizací, které ovšem záhy získávají přístup ke státním financím. Samotná činnost je tedy podporovaná státem a to jak financemi, tak i legislativou, ovšem pracovní nasazení a komunikace s odsouzenými je doménou dobrovolnických organizací.

Pro trestní právo této doby je charakteristický odklon od práva pocházejícího ze středověku, kde se právo soustředilo pouze na trestný čin a ne na jeho pachatele. Nastupují trendy individuálního posuzování trestných činů, trest přestává být odvetné - zstrašovací opatření a stále více je věnována pozornost rehabilitaci a opětovnému zařazení pachatelů zpět do společnosti. Na tyto trendy navazují i nové způsoby zacházení s odsouzenými i v průběhu pobytu ve vězení, mění se zastaralý vězeňský systém a spolu s rozvíjející se probační službou nastupují jako součást postpenitenciární péče i nové formy alternativních trestů.

Tato nová legislativní a organizační opatření spolu s činností dobrovolnických a charitativních organizací splnila účel a otevřela cestu rozvoji nového, moderního trestního systému, kde má již postpenitenciární péče pevně vymezené místo.

2.2.2 Probační služba

V předchozí kapitole nastíněný vývoj a snaha o stále kvalitnější poskytování pomoci na odborných základech vyústil ke vzniku probačních služeb. Pracovníci těchto služeb, kteří zpočátku plnili pouze podpůrnou úlohu při poskytování pomoci, se postupem doby stali jedním z klíčových aktérů ve všech fázích trestního řízení. Úkoly a kompetence probačních služeb jsou pevně zakotveny a definovány ve zvláštních zákonech, vyhláškách a trestním řádu. O tom, jaké úkoly bude probační služba plnit v konkrétní zemi,

rozhoduje její zákonodárny sbor a také určuje, v které fázi trestního řízení mohou být vykonávány.

I přes rozdílné přístupy a organizaci probačních služeb v jednotlivých zemích můžeme říci, že se úkoly a činnosti jednotlivých probačních služeb neliší.

„Následující stěžejní úlohy jsou společné všem evropským probačním službám :

- Poskytovat soudním a jiným orgánům vysoce kvalitní informace a hodnocení a pomáhat tak při procesu vynesení rozsudku a jiných rozhodnutích;

- Vyvíjet, organizovat a kontrolovat alternativní tresty a opatření a zajistit jejich účinnou realizaci;

- Poskytovat praktickou, sociální a psychologickou asistenci a péči po propuštění na základě metod sociální práce, a to v kterékoli fázi během kontaktu pachatele se systémem trestního soudnictví;

- Prosazovat, zajišťovat a usnadňovat rozvoj programů zaměřených na odklon obviněných od trestního stíhání;

- Zabránit pachatelům v opětném kontaktu se zločinem v nejširším slova smyslu, a to prostřednictvím posílení jejich sebedůvěry a sebeovládání, jakož i posílení jejich schopnosti testování sebe sama ve společenském kontextu tak, aby mohli využít svých zkušeností v praxi;

- Přispívat k formování bezpečné společnosti – motivovat odsouzené, aby se stali zákonů dbalými členy společnosti, dohlížet nad odsouzenými a účinně je sledovat s cílem omezení výskytu opětného páchaní trestné činnosti, a rozvíjet schopnosti přispívající k pozitivnímu stylu a sociální integraci/reintegraci;

- Podporovat zadržené osoby a pomáhat jim v přípravě na propuštění;

- Kontrolovat podmínky uložené odsouzeným;

- Zainteresovat významné komunitní zájmy, vládní i nevládní organizace, firmy a místní občany na plánování a řízení probačních projektů a služeb zaměřených na zdokonalení výkonu alternativních trestů a opatření;

- Pomáhat rodinám odsouzených při udržování a zlepšování jejich vztahů s odsouzeným a eliminovat překážky sociální integrace;“ (Derks, 2002, s.18, 19).

Z uvedeného je patrné, že činnost, jež byla původně hlavní probační službou – péče po propuštění z výkonu trestu, je dnes již pouze součástí celého komplexu služeb, jež probační služba nabízí.

Závěrem tedy můžeme rozdělit systém poskytování postpenitenciární péče na dvě hlavní oblasti : *Probační službu* – která, ačkoli smyslem své práce spadá do oblasti sociální, je vedena, aby přizpůsobila svojí činnost a cíle, východiskům a cílům jiných orgánů trestního soudnictví. A *tradiční sociální práci v postpenitenciární péči* – která je přisuzována spíše církevním a charitativním organizacím a samotným sociálním pracovníkům - kurátorům.

2.3. Organizace poskytování péče v zahraničí

Ačkoli za samotný vznik postpenitenciární péče vděčíme dobrovolnickým a charitativním organizacím, záhy se ukázalo, že není možné celou tuto péči ponechat pouze v jejich rukou. A tak počátek a polovina 19. století je poznamenána snahou států o částečné podchycení této činnosti a její koordinaci. Některé státy si uchovaly vysoký podíl dobrovolných složek v této práci vysoký, například Norská probační služba byla doménou dobrovolných pracovníků až do roku 1980. Naproti tomu v České republice vykonávali tuto práci vždy placení pracovníci a tradice dobrovolných pracovníků je zde velmi slabá.

To, jak v současné době vypadá organizace postpenitenciární péče v té které zemi je výsledkem sociokulturního vývoje každé jednotlivé země a stupněm zainteresovanosti jednotlivých, státem řízených složek. To, že jednotlivé Evropské země se od sebe liší společensky, nábožensky, lingvisticky, kulturně i politicky, má za následek i jejich rozdíl v poskytování postpenitenciární péče.

Charakter poskytované péče je utvářen společenským vývojem, jurisdikcí, ale v některých státech i vlivy na regionální úrovni. Musíme brát v úvahu i vliv samotného práva a jeho uplatňování, různé rozdíly v právních systémech jako je zvykové právo, římské právo apod.

Při pokusu o srovnání postpenitenciární péče v zahraničí se dostáváme do složité situace. Vlivem společenského vývoje, kulturních rozdílů a hodnotových priorit jednotlivých zemí se od sebe organizace poskytování pomoci velmi liší. Jak uvádí J. Derks (Derks, 2002, s.35) také výklad konkrétních pojmů nemusí být v jednotlivých státech shodný. Kupříkladu není možné ani porovnat množství případů řešených v rámci probační služby v jednotlivých státech. Přehled v této kapitole je pouze snahou o nastínění celkového obrazu evropské probace a to popisně srovnávacím způsobem.

Je důležité zdůraznit a mít na paměti, že odlišnosti těchto zemí v poskytování postpenitenciární péče nemají vliv na původní záměr – napomáhání včleňování (resocializaci) narušených osob zpět do společnosti, odstraňování nežádoucích sociálně patologických jevů a ochranu společnosti před nimi. Taktéž důvody vedoucí k této činnosti jsou ve všech státech stejné :

- Malá účinnost vězeňských systémů.
- Přehlnutost věznic.
- Vysoká ekonomická náročnost výkonu trestu odnětí svobody.
- Přerušení kontaktů odsouzeného s vlastním sociálním zázemím.

- Potíže se zajištěním kvalifikovaného vězeňského personálu.

Toto jsou hlavní problémy, se kterými jsou konfrontovány trestní systémy všech zemí. K jejich odstranění má mimo jiných opatření přispět i kvalitní a důsledné poskytování postpenitenciární péče.

Při samotném pohledu na organizaci zahraničních systémů postpenitenciární péče musíme vzít v úvahu obecné rozdíly jednotlivých zemí, které tuto oblast ovlivňují. Za hlavní si můžeme určit :

1. Velikost dané země. Tato významně ovlivňuje způsob organizace poskytování služeb.
2. Šíře poskytovaných služeb.
3. Míra integrace do obecných systémů zdravotní a sociální péče.
4. Způsob organizování a míra hierarchie.
5. Způsob vedení organizace jako je : centralizované, decentralizované, veřejné či soukromé.

Výsledkem dosavadního vývoje je několik způsobů používaných při organizaci poskytování postpenitenciární péče a s ní spojené probační služby:

Centrálně organizované veřejné probační služby – tento systém je využíván ve většině evropských zemí, kdy je probační služba veřejnou záležitostí kontrolovanou ústřední vládou a řídicí úlohu má zde ministerstvo spravedlnosti. Sem spadají například země : Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Malta, Norsko, Portugalsko, Španělsko, Švédsko. Sem patří i Probační a mediační služba České republiky.

Decentralizované probační služby – sem spadají Anglie, Wales a Skotsko, proto v tomto případě hovoříme o tzv. modelu Spojeného království. Zde jsou probační služby také řízeny centrálně, ovšem místní orgány mají velký vliv na provozování služeb prostřednictvím probačních výborů nebo probačních rad. Výsledkem pak je, že se jednotlivé místní organizace navzájem velmi liší. Specifickým jevem je pak probace ve Skotsku, kde místní orgány provozují probaci ze zákona jako součást svého působení coby poskytovatele sociálních služeb.

Systémy soukromých probačních služeb – z evropských zemí tento model provozují Finsko, Nizozemí a Rakousko. V tomto modelu vykonávají celou probační práci soukromé organizace a vazbu a spolupráci s ministerstvem spravedlnosti zaručují smlouvy.

Smíšené modely – tento model uplatňují Švýcarsko, Německo a částečně také Francie (ovšem Francie je stále vedena jako stát s centrálně organizovanou probační službou). Jak již sám název napovídá, tento model v sobě zahrnuje jak prvky centrálně organizované služby, tak i služby soukromé. V praxi to vypadá tak, že centrálně řízená služba obsahuje soukromé subjekty vykonávající probační práci.

V důsledku nových trendů v trestním právu, které jsou zaváděny ve všech evropských státech, se neustále zvyšuje význam probační práce. Rostoucí zájem státu o tuto službu a její zahrnutí do trestního řízení vedl ke zvyšujícímu podílu účasti profesionálů v oblasti probace. V různých evropských státech tento proces proběhl v různých obdobích 20. století, ale byl poznamenán snižujícím se stavem dobrovolníků (naproti tomu nárůstem počtu profesionálů) a sblížením probačních služeb s výkonnými soudními orgány.

Ovšem v současné době nastupujících alternativních trestů a s ní spojené vyšší pracovní zátěže probačních pracovníků se účast dobrovolných pracovníků v probační službě opět dostává do popředí zájmu. A to zejména v oblasti veřejně prospěšných prací.

Lze tedy říci, že se probace v evropských státech vyvíjela „odspoda nahoru“ z roviny, kde dobrovolníci pomáhali vězňům. Rozvinula se přes odklon od hlavního proudu každodenního života – z důvodu profesionalizace práce a jejích vykonavatelů a ztotožnění probace s jinými výkonnými soudními orgány – až k situaci, kdy se probace vrací zpět do hlavního proudu společnosti prostřednictvím jejího zapojení do veřejně prospěšných prací a jiných alternativních trestů a rostoucí účasti v procesu podpory obětí trestné činnosti (Derks, 2002, s.42).

Z důvodu výměny zkušeností a zajištění spolupráce v oblasti probace vzniká řada organizací. Pro Evropu se jeví nejdůležitější Stálá evropská konference pro probaci a péči pro propuštěné (Conference Permanente de la Probation – CEP, která má statut pozorovatele v Radě Evropy a napomáhá vytvářet a naplňovat mezinárodní standardy v oblasti probační práce. Česká republika je v CEP zastoupena Sdružením pro rozvoj sociální práce v trestní justici.

2.4. Problematika postpenitenciární péče v České republice

2.4.1. Počátky postpenitenciární péče

Ačkoli nezbytnost vytvoření komplexní a systematické péče o osoby propuštěné z vězení do běžného života byla v Československu pocíťována již od konce padesátých let (v podstatě ihned po odeznění hlavních následků 2. světové války), průkopnické snahy v této oblasti musíme posunout již o 100 let dříve. Roku 1852 vydává duchovní pražské zemské trestnice František Josef Řezáč spis „Vězeňství v posávacích způsobech svých. S návrhem o zdárnější trestání a polepšování zločinců“. Tento spis plně korespondoval s mezinárodními trendy, kdy se ve vězeňství vyspělých států objevovaly snahy po užití vhodnějších způsobů, již komplexního

působení na delikventy s cílem zajistit jejich trvalejší nápravu. Tento spis již zdůrazňoval nutnost vzdělávání vězeňské populace na základě poznatků pedagogiky a zdůrazňována zde byla i potřeba rozvinuté péče o propuštěné vězně spolu s podmínkami pro předcházení trestné činnosti.

Avšak rozvoj postpenitenciární péče u nás výrazněji nastal až v průběhu sedmdesátých let. Do té doby platná vládní usnesení, která neměla výraznější efekt a ani nepronikla do povědomí osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody, byla nahrazena prvním zákonem, který obsahoval ustanovení o postpenitenciární péči. Byl to zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 59/1965 Sb., kde v oddíle 11 s názvem „Péče o dovršení nápravy odsouzených“, byly stanoveny úkoly tehdejšími národními výborům, společenským a hospodářským organizacím. Tímto měla být zabezpečena návaznost ústavního i mimoústavního působení.

Postupem doby se však i nadále ukazovalo, že takto poskytovaná postpenitenciární péče je nedostatečná a že takto daná právní úprava je nevyhovující. Hlavním záporem bylo, že zákon neustanovoval žádný orgán, který by tuto péči koordinoval a odpovídal za ní. Z tohoto důvodu byl v roce 1970 vypracován a uveden v platnost systém péče o občany, vracející se z výkonu trestu odnětí svobody. „Péče o ně byla svěřena specializovaným sociálním pracovníkům národních výborů – sociálním kurátorům. Ti měli za úkol pečovat o dovršení nápravy a převýchovy odsouzených, s níž bylo započato ve výkonu trestu odnětí svobody s cílem dosáhnout začlenění občana, vracejícího se z výkonu trestu odnětí svobody do řádného života“ (Vantuch, 1990, s. 1020).

V roce 1973 došlo vlivem zákona č. 44/1973 Sb. o ochranném dohledu ke změně stávající situace. A to v tom směru, že bylo možno vůči zvláště narušeným pachatelům použít jistou formu nuceného postpenitenciárního působení. Postpenitenciární péče byla totiž do této doby založena pouze na principu dobrovolnosti. Bylo zcela na

vůli propuštěné osoby, zda vyhledá sociálního kurátora a požádá jej o pomoc.

Toto nucené postpenitenciární působení formou ochranného dohledu mělo za účel : „zvýšit ochranu společnosti před trestnou činností, bránit pachatelům v opakovaném páčání trestné činnosti a vytvářet podmínky pro jejich resocializaci. Tohoto cíle se dosahovalo dočasnou kontrolou života zvláště narušených pachatelů po jejich propuštění z výkonu trestu na svobodu. Kontrolou se jednak narušovaly či odstraňovaly předpoklady, které si musel pachatel vytvořit k provádění trestné činnosti, jednak se na něj působilo také v převýchovném směru. Ochranný dohled byl označen za významný prostředek boje proti recidivě. Byl obligatorně ukládán zvláště nebezpečným recidivistům, u nichž nebylo možno očekávat, že bez uložení ochranného dohledu povedou řádný život“ (Vantuch, 1992, s. 30). Toto opatření ochranného dohledu splňovalo v rámci postpenitenciární péče pouze složku - dohledu, plněnou tehdejšími orgány veřejné bezpečnosti; druhá část - pomoc v ní nebyla obsažena. Tuto složku spolu se sociální výchovnou péčí měl zajišťovat sociální kurátor.

Záhy se ukázalo, že sociální kurátor jako jednotlivec není schopen řešit všechny problémy v postpenitenciární péči a tak koncem sedmdesátých let vznikají při tehdejších krajských a okresních národních výborech komise pro nápravně výchovnou činnost. Praxe ukázala, že tyto komise mohou sehrát významnou úlohu při koordinaci všech orgánů podílejících se na postpenitenciární péči. Prostřednictvím komise dochází ke kontaktu sociálního kurátora se všemi orgány zastoupenými v komisi : soudem, prokuraturou, veřejnou bezpečností, nápravněvýchovnými ústavy (dnes vězeňská služba), protialkoholní léčebnou apod. Osvědčila se zde také účast psychiatra, psychologa a dalších odborníků i zástupců podniků. V osmdesátých letech se i přes úspěch těchto komisí nadále ukazovalo, že pro celkovou koordinaci a zajišťování

postpenitenciární péče je třeba zřídit vyšší orgány na republikové úrovni.

I přes tyto slibně se rozvíjející snahy k vytvoření republikových koordinačních orgánů nedošlo a navíc z rozhodnutí federální vlády došlo v roce 1989 k rušení již zavedených komisí a v roce 1990 byl zrušen zákon o ochranném dohledu.

Ve více než 20 let budovaném systému dochází ke změnám, které vytvářejí řadu problémů a nedostatků. Tyto dlouhodobě neřešené nedostatky se plně projevíly v souvislosti s amnestií vyhlášenou prezidentem republiky 2.1.1990, kdy během několika týdnů bylo z věznic propuštěno více než 24 tisíc lidí.

Tato amnestie, která připoutala pozornost laické veřejnosti k problematice propuštěných osob, jasně ukázala, že výchovný proces nemůže končit za branami věznice a znovu nastolila potřebu dobudování systému postpenitenciární péče.

2.4.2. Současný stav

Trestní systém každé společnosti je určitým odrazem celkových politických, hospodářských, kulturních i sociálních poměrů. Způsob, jakým společnost, představovaná státem a státními orgány, zachází s pachateli trestných činů, vypovídá o tom, jaký je vztah státu k jednotlivým občanům, k jejich lidským a občanským právům. Současná česká společnost chápe důležitost významu a věnuje zvýšenou pozornost problematice osob propouštěných z výkonu trestu odnětí svobody.

„Jde zde především o otázky přechodu odsouzeného z výkonu trestu na svobodu. U některých odsouzených (zejména k delším trestům) vyvolává tento přechod dokonce jakousi psychickou krizovou situaci. Údobí následující po výkonu trestu je pro propuštěné kritickým obdobím, kdy je největší nebezpečí, že se vrátí

do kolejí starého života a ke svým narušeným známým“ (Novotný, 2003, s. 325).

Ve chvíli návratu odsouzeného do běžného života kdy nejvíce hrozí nebezpečí recidivy trestního konání, musí společnost nabídnout pomocnou ruku a být nápomocna při utváření nových sociálních pout zpřetrhaných či oslabených při pobytu ve vězení. Přičemž zde chápeme : „*Recidivu* – jako opětovné páchání stejného či podobného trestného činu, pro který byl již pachatel trestán. A *Recidivistu* – jako toho kdo se dopouští recidivy trestného činu“ (Petráčková, 1995, s. 650).

Že se nejedná o oblast okrajovou svědčí statistiky Vězeňské služby České republiky, které uvádějí počty lidí ve výkonu trestu odnětí svobody. Kupříkladu za rok 2002 se jednalo o : 12829 osob ve výkonu trestu odnětí svobody, z nichž ovšem 7840, tedy více jak polovina, nebyla ve vězení poprvé (Ročenka VS, 2003, s. 13 a 32). Za rok 2003 se jednalo o : 13836 osob (Vězeňská služba, Internet). Všichni tito lidé jednou vězení opustí, přičemž v roce 2002 opustilo brány českých věznic 11768 a v roce 2003 - 10090 lidí (Nepublikovaný zdroj, Hudák), a pokud nebudeme chtít, aby se vrátili zpět k páchání trestné činnosti, musíme jim nabídnout jinou alternativu v rámci poskytování postpenitenciární péče.

Stát proto tuto činnost ošetřuje zákony a nařízeními, ale jak historické zkušenosti, tak i současná situace ukazuje, že najít univerzální návod na řešení tak složitých sociálně - patologických jevů jako je páchání trestné činnosti a její recidiva, není v lidských silách. Můžeme pouze hledat nové cesty, které obohatí praxi o nové zkušenosti, můžeme zefektivňovat stávající systém, ale samotné poskytování pomoci bude i nadále složitým úkolem hodným moderní společnosti.

Samotná realizace systému kontinuální sociální péče – „*Péče sociální kontinuální* – druh speciálních programů chápaných jako terciální prevence recidivy; určeny pro pachatele trestných činů; péče začíná při přípravě trestního a soudního řízení, pokračuje ve výkonu

trestu odnětí svobody i po něm; jde o plynulý přechod mezi působením penitenciárním a postpenitenciárním“ (Hartl, 2000, s. 402) – vychází z podmínek stanovených :

Zákonem č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákonem č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby.

Zákonem č. 257/2000 Sb. o probační a mediační službě.

Zákonem č. 100/1988 Sb. o sociálním zabezpečení.

Zákonem č. 114/1988 Sb. o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení.

Vyhláškou MPSV č. 182/1991, kterou se provádí zákon o soc. zabezpečení.

Zde se rámcově vymezují možnosti systémové kontinuální práce. Ta představuje práci s klientem ve všech fázích trestního řízení (ve výkonu vazby i na svobodě), v průběhu soudního řízení, ve výkonu trestu i po něm. Tím dochází k účelnému propojení penitenciární a postpenitenciární péče.

„Do oblasti kontinuální práce patří především :

- Práce s rodinou klienta , spoluvytváření podmínek pro jeho úspěšné začlenění zpět do rodiny, pracovního kolektivu.
- Omezení vlivu sociálně patologických skupin na klienta.
- Pomoc klientovi při zabezpečování jeho kontaktu s institucemi při řešení problémů spojených s jeho materiálním zabezpečením.“ (Řeháček, 1996, s. 10)

Základním kamenem tohoto resocializačního procesu je především úzká spolupráce pracovníků vězeňské služby se sociálními kurátory. Na zmíněném procesu se dále podílejí orgány státní správy, orgány územní samosprávy, zájmová sdružení občanů, církevní a náboženské společnosti, charitativní organizace a v neposlední řadě rodinní příslušníci.

Zde zmíněný proces resocializace chápeme tak, jak jej uvádí Hartl v psychologickém slovníku : „*Resocializace* – opětná socializace u člověka propuštěného z dlouhodobé péče ústavní, vězeňské, nemocniční apod.“ (Hartl, 2000, s. 507)

Díky této sociální práci je možné řešit problémy obviněných a odsouzených v co největším předstihu před jejich propuštěním z vězení, a tím minimalizovat následky jejich nepříznivé životní situace. Cílem je též dosáhnout toho, aby si sám klient uvědomil danou situaci a vycházel z ní při určování svých vlastních životních perspektiv.

2.4.3. Dělení postpenitenciární péče

Velkým problémem postpenitenciární péče je začlenění jednotlivých jedinců do jejich jednotlivých specializovaných forem. Jako nejlepší se jeví postup, kdy se pro ní rozhodne jedinec sám na základě vlastního uvážení – dobrovolně. Bohužel pravdou je, že osoby, které by postpenitenciární péči nejvíce potřebovaly, se jí vyhýbají. Jedná se zejména o recidivisty a osoby s pokročilou kriminální nákazou. Tito, již ze zásady, odmítají jakoukoli institucionalizovanou formu, a buď dále páchají trestnou činnost, nebo se domnívají, že vše zvládnou sami. Postpenitenciární péče využívají pouze tehdy, pokud jim poskytuje nějakou výhodu, pokud výhoda mizí a je od nich očekáváno nějaké úsilí, přerušují spolupráci. Někdy se takto chovají i nepřilíš narušení jedinci, kteří se také domnívají, že svojí situaci zvládnou sami bez pomoci. Toto se týká zejména alkoholových a nealkoholových závislostí.

Pro úspěšnost postpenitenciární péče a s ní spojených veškerých aktivit musí být splněno několik základních podmínek na straně propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody. Jak uvádí Sochůrek (Sochůrek, 2002, s. 83, 84) záleží především na :

- „*Osobnosti jedince* – jako jsou psychické vlastnosti, porucha osobnosti, abúzus alkoholu nebo drog apod.

- *Adaptační kapacitě jedince* – jak se umí vyrovnávat se situací, ve které se ocitl, tzv. šokem z propuštění, realitou všedního dne, úsilím o prosociální chování – tedy nalézt si práci, navázat na zájmy, koníčky apod.

- *Sociálním zázemím jedince* – především rodině, skupině přátel, zaměstnání apod.“

K. Netík, tak jak jej cituje Sochůrek (Sochůrek, 2002, s. 84), uvádí sedm skupin těch, kteří mají perspektivu reintegrace do společnosti:

- „Mladí
- Prvotrestaní
- Bez poruch chování v anamnéze - záškoláctví a jiné poruchy během školní docházky, bez úteků z domova, bez raných a opakovaných kontaktů s policií apod.
- Po krátkodobém trestu – nestačili se adaptovat na hodnoty a normy kriminální subkultury
- S bohatšími a nenarušenými extramurálními vztahy – jedinci s dobrým sociálním zázemím, funkční rodinou, přáteli, bohatými zájmy apod.
- S pevnými a kvalitními pracovními návyky
- Dobře motivovaní při současné absenci poruch osobnosti či obecně psychopatologických fenoménů – drogová závislost, abúzus alkoholu, sexuální deviace apod.“

U těchto jedinců je předpoklad úspěšného začlenění do společnosti a postpenitenciární péče zde bude mít úspěch. Předpokládá se zde spolupráce s odborníky a snaha jich samých o začlenění.

Proto, aby postpenitenciární péče zachytila všechny osoby, které její pomoc potřebují, byla rozšířena a v současné době jí můžeme rozdělit na:

Penitenciární péče – je to práce prováděná Vězeňskou službou ve spolupráci s institucemi a organizacemi docházejícími do věznice jako je Probační a mediační služba, Vězeňská duchovenská péče, Armáda spásy apod. Je vykonávána ve věznicích po celou dobu výkonu trestu odnětí svobody. Její snahou je zejména pomocí speciálních výchovných programů připravit odsouzené na návrat do společnosti a snížit vliv kriminální subkultury na méně narušené jedince - zbránit prizonizaci. Její výhodou je, že je uplatňována na všechny odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody a s nadsázkou jí lze zařadit do nucené péče. Není to postpenitenciární péče v pravém slova smyslu, ale ve své podstatě velmi přispívá resocializaci propuštěných.

Postpenitenciární péče povinná – prováděná zejména Probační a mediační službou, dále servisními organizacemi určenými soudem a nepřímo sociálním kurátorem a ostatními organizacemi působícími v terénu. Tato činnost má za úkol podchytit všechny u nichž je předpoklad, že dobrovolně na vlastní resocializaci pracovat nebudou a pro ochranu společnosti je u nich potřebná. O uložení tohoto druhu péče rozhoduje soud, který také pevně stanoví podmínky, za nichž bude prováděna a sankce za jejich porušení. Tato péče je zcela řízená státem, prostřednictvím soudů a Probační a mediační služby.

Postpenitenciární péče dobrovolná – primárně vykonávaná sociálními kurátory za pomoci široké sítě charitativních a církevních organizací a občanských sdružení. Jedná se o nejvíce využívanou formu postpenitenciární péče, která zasahuje jak do penitenciární tak i nucené péče. Propuštění zde spolupracují víceméně dobrovolně na základě vlastního rozhodnutí. Spolupráci mohou kdykoli ukončit, a

také dle potřeby měnit. Z důvodu velké četnosti a rozdílnosti na ní se podílejících subjektů je zde nutná správně fungující organizace a spolupráce.

Praxe ukazuje, že po změně trestního řádu z roku 2002, která umožnila širší uplatnění podmíněčného propuštění, se zvýšila potřeba Probační a mediační služby využívat současné sociální sítě využívané dosud více sociálními kurátory v rámci dobrovolné péče. A také se ukazuje, že vzájemná spolupráce všech druhů postpenitenciární péče a subjektů na ní se podílejících, vede ke zlepšení povýstupní komplikované situace odsouzeného.

2.4.4. Penitenciární péče

Veškerá tato činnost je prováděna v duchu Trestního zákona č. 140/1961 Sb. § 23, který hovoří: „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“

Zákon č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční strážní toto ještě více upřesňuje a v rámci úkolů Vězeňské služby uvádí : „Vězeňská služba plní v rámci své činnosti tyto úkoly – prostřednictvím programů zacházení soustavně působí na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich nekonfliktní způsob života po propuštění.“

Z tohoto důvodu jsou na podporu resocializačního procesu u všech odsouzených ve výkonu trestu individuálně vytvářeny resocializační programy, jejichž plněním má být odsouzený připravován na návrat do společnosti. Obecně se tyto programy zabývají udržováním sociálních vztahů s rodinnými příslušníky, upevňováním pracovních návyků a zvyšováním či doplňováním

vzdělání. Dodržování těchto resocializačních programů spolu s další výchovnou prací mají na starosti tyto pracovníci vězeňské služby :

Vychovatel – podílí se na realizaci speciálních výchovných postupů zaměřených u odsouzeného na rozšíření rozhledu jak trávit volný čas, doplnění znalostí v různých oblastech lidské činnosti a společenského života. Tento pracovník tráví s odsouzeným nejvíce času a má největší přehled a kladech a záporech odsouzeného.

Sociální pedagog – realizuje speciální výchovné postupy u odsouzeného s cílem podnítit snahu o hledání smyslu života, která se projeví určením konkrétních životních cílů. V jeho přednáškách je vždy obsažen motivační prvek směřující k pozitivní existenční orientaci.

Psycholog – odstraňuje u klienta neúměrnou psychickou zátěž, přičemž se snaží eliminovat následky deprivací, frustrací a stresu. Dále se podílí na speciálních výchovných postupech v oblasti užité a výchovné psychologie.

Jako poslední se na této činnosti podílí sociální pracovník. Ten v rámci resocializačních programů realizuje s odsouzeným skupinovou činnost, jejíž cílem je vytvářet a rozšiřovat osobní zkušenosti, dovednosti a sociálně pracovní kapitál. Ovšem jeho pracovní náplň je daleko širší a je možno říci, že v materiální oblasti při propouštění odsouzených z výkonu trestu je jeho činnost stěžejní. Každý odsouzený absolvuje pohovor se sociálním pracovníkem ve věznicí již při nástupu výkonu trestu, absolvuje jej i v průběhu výkonu trestu a před propuštěním také. V rámci těchto pohovorů může seznámit sociálního pracovníka se svými problémy a jejich naléhavostí. Pracovník mu nabídne možnosti řešení problému a pomoc při jejich zvládnutí. Z hlediska resocializace a samotné postpenitenciární péče se jedná zejména pomoc při vyřizování dokladů, kontakt s sociálním kurátorem, pracovníkem probační a mediační služby, také jej seznámí s možnostmi po propuštění výkonu trestu, zejména s tím, kam se může případně obrátit o pomoc. Při seznamování s možnostmi po ukončení výkonu trestu spolupracuje

sociální pracovník s duchovním. Tento pracovník se také významnou měrou podílí na začlenění propuštěných do společnosti. Jeho práce bude detailně popsána dále.

Jako další postpenitenciární činnost v penitenciární péči je zřizování výstupních oddělení ve věznicích. Tato oddělení jsou zřizována na základě zákona č. 169/99 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody § 74, který uvádí : „Ve věznicích s ostrahou a ve věznicích se zvýšenou ostrahou se zřizují výstupní oddělení, do nichž se přiměřenou dobu před očekávaným skončením výkonu trestu zpravidla umísťují odsouzení, kterým byl uložen trest na dobu delší než tři roky, a odsouzení, jímž je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro samostatný způsob života.“ Dále se zde uvádí, že programy zacházení s odsouzenými do výstupního oddělení jsou zaměřeny na jejich přípravu pro samostatný způsob života.

Tato oddělení, jak jejich název sám napovídá, mají za účel oprostít odsouzené od navyklého vězeňského režimu a připravit je na život „venku“. Musíme si uvědomit, že každý vězeň po určité době přivykne pevnému a přesně vyměřenému životu ve vězení. Žádný vězeň to oficiálně nepřizná a navenek tento řád již z principu odmítá, ale po určitém čase tento řád přijme. Zejména po delším čase ve vězení (u každého odsouzeného je tato doba různá) nastupuje institucionalizace odsouzeného / „*institucionalizace* – označuje skutečnost, že se člověk adaptuje na vysoce organizovaný způsob života ve vězení spojený se ztrátou samostatnosti a iniciativy“ (Vágnerová, 1999, s. 422)/ takové míry, že není schopen se v občanském životě bez pomoci orientovat. Zejména toto bylo markantní v devadesátých letech, letech převratných společenských změn. Pro běžného občana obyčejné věci jako vyřízení dokladů, shánění zaměstnání nebo i obyčejný nákup se pro propuštěného vězně stává značně komplikovanou záležitostí. Záleží samozřejmě na osobnosti každého jedince a jeho adaptačních schopnostech, ale dle názoru autora po čtyřech letech má tyto problémy ve větší či menší míře každý propuštěný vězeň.

Právě tyto problémy mají za úkol řešit výstupní oddělení. Zde aplikované výchovné programy spolu s pohovory sociálních pracovníků a speciálních pedagogů mají zvýšit důvěru odsouzených v sebe sama pro překonání budoucích problémů, ale také důvěru ve společnost a tím posilovat sociální zralost.

2.4.5. Probační a mediační služba

Tak jako většina činností spojená s postpenitenciární péčí v České republice i Probační a mediační služba je řízená zákony. V případě Probační a mediační služby se jedná zejména o zákon č. 257/2000 Sb. kterým se Probační a mediační služba zřizuje a který vymezuje její okruh působnosti. Jak je již z názvu zřejmé, jedná se o probaci a mediaci. Přičemž těmito pojmy ve smyslu zákona 257/2000 Sb. § 2 rozumíme :

„*Probace* - organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen "obviněný"), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.

Mediace - Mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.“

V duchu toho vymezení chápeme tedy probaci jako široký soubor činností a aktivit směřujících k realizaci rozhodnutí soudu nebo státního zástupce. Ovšem nesmíme jí vnímat pouze jako sankční

instituci, neboť je spojena se škálou aktivit, služeb a činností, které probační služba v souvislosti s výkonem alternativních trestů k trestu odnětí svobody zajišťuje.

Naproti tomu mediace je brána jako neformální proces urovnání konfliktu spojeného s trestným činem v rámci zprostředkování alternativního řešení trestní věci. Jedná se zde o zmírnění škod a urovnání konfliktů vzniklých trestným činem, které po té umožní soudu i státnímu zástupci uložit alternativní trest k trestu odnětí svobody. Ovšem pokud mediace směřuje ke zmírnění škod a urovnání konfliktů způsobených trestným činem, je možné ji provádět i po pravomocném ukončení trestní věci.

Můžeme si tedy zkráceně říci, že Probační a mediační služba vytváří a zajišťuje předpoklady proto, aby trestní věc ve vhodných případech mohla být projednána ve zvláštních druzích trestního řízení, a nebo zde mohl být uložen trest nespojený s trestem odnětí svobody, popřípadě aby mohla být vazba nahrazena jiným opatřením. Z tohoto důvodu sleduje a kontroluje chování obviněného, v případě nutnosti jej odborně vede a radí mu a to s ohledem na jeho rodinné a sociální zázemí za účelem, aby se obviněný v budoucnu zařadil zpět do společnosti (nebo ještě lépe, nebyl z ní vůbec vyčleněn) a vedl řádný život.

Stěžejní činnost Probační a mediační služby za zákona 257/2000 Sb. § 4 spočívá :

a) „v obstarávání podkladů k osobě obviněného a jeho rodinnému i sociálnímu zázemí,

b) ve vytváření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání, zejména projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody, nebo dohody o narovnání, případně podmínek pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody,

c) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem,

d) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy byl dohled uložen, ve sledování a kontrole obviněného v průběhu zkušební doby, v kontrole výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody, včetně trestu obecně prospěšných prací, ve sledování výkonu ochranných opatření,

e) ve sledování a kontrole chování odsouzeného v průběhu zkušební doby v případech, kdy bylo rozhodnuto o podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody.“

A jako hlavní cíle působení Probační a mediační služby můžeme stanovit:

„Integrace obviněného – Probační a mediační služba směřuje k začlenění obviněného do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Integrace je proces, který usiluje o obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, o jeho uplatnění a seberealizaci.

Participace poškozeného – Probační a mediační služba se snaží o zapojení poškozeného do „procesu“ vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry v právní systém.

Ochrana společnosti – Probační a mediační služba přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření“ (Doubrovová, 2001, s. D1).

Pro vyhledání vhodných klientů - případů a následnou pomoc, vstupují pracovníci Probační a mediační služby do všech fází trestního řízení. Jedná se o přípravné řízení a řízení před soudem, neboli stádium před rozhodnutím a vykonávací řízení - stádium po rozhodnutí.

V rámci období před rozhodnutím vykonává pracovník Probační a mediační služby tuto činnost:

- obstarává podklady k osobě obviněného a jeho rodinnému i sociálnímu zázemí.

- vykonává dohled nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem.

- vytváří podmínky pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo pro schválení narovnání, zejména projednáním a uzavřením dohody mezi poškozeným a obviněným o náhradě škody nebo dohody o narovnání, případně podmínky pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody.

- zjišťuje skutečnosti a napomáhá k vytvoření podmínek pro uložení obecně prospěšných prací.

V období po rozhodnutí vykonává pracovník Probační a mediační služby tuto činnost:

- obstarává podklady k osobě odsouzeného a jeho rodinnému i sociálnímu zázemí.

- ve vhodných případech kontroluje výkon dalších trestů nespojených s odnětím svobody a sleduje výkon ochranných opatření.

- ve vhodných případech sleduje a kontroluje chování odsouzeného v průběhu zkušební doby, pokud bylo rozhodnuto o jeho podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody za současného uložení dohledu.

- vykonává dohled nad chováním odsouzeného v případech, kdy byl dohled uložen, sleduje a kontroluje odsouzeného v průběhu zkušební doby.

To, že se jedná o důležitou aktivitu v rámci resocializace delikventů, ukazuje statistika jednotlivých nově evidovaných případů.

Zatímco v prvním roce platnosti zákona č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě tato evidovala 18410 nových případů, v roce 2002 jich bylo 29291 a v roce 2003 – 28365 (Nepublikovaný zdroj, Komentář, s.1). K těmto nově otevřeným případům je však ještě třeba přičíst případy přecházející z minulých let v rámci kontinuální / „kontinuální – nepřetržitý, plynulý souvislý“ (Hartl, 2000, s. 273)/ péče, která je spojena zejména s podmíněným odsouzením s dohledem a podmíněným propuštěním z výkonu trestu s dohledem. Přičemž výrazně převládají případy evidované ve vykonávacím řízení – stádiu po rozhodnutí např. za rok 2003 bylo z celkově nově evidovaných případů 28365 ve vykonávacím řízení evidováno 21542 případů (Nepublikovaný zdroj, Komentář, s.5).

O tyto případy se stará celkem 215 pracovníků Probační a mediační služby, kteří působí v 74 střediscích Probační a mediační služby zřizovaných při okresních soudech (Internet, Probační a mediační služba). Jednotlivá střediska řídí ředitel Probační a mediační služby prostřednictvím svých zástupců, vedoucích středisek a pověřených krajských koordinátorů.

Jako zdroj podnětů k zahájení činnosti Probační a mediační služby slouží jak vlastní depistáž, tak zejména podněty od policejních orgánů, státních zastupitelství, soudů, samotných obviněných či odsouzených a poškozených. Výrazná je též spolupráce s Vězeňskou službou.

V rámci vlastní činnosti spolupracuje Probační a mediační služba se všemi orgány státní správy a městských úřadů, které poskytují sociální služby. Zde se jako stěžejní jeví spolupráce se sociálními kurátory ustanovenými u jednotlivých městských úřadů a úřady práce. Neméně významná je oblast spolupráce s charitativními a církevními organizacemi a občanskými sdruženími. Jako příklad zde můžeme uvést Armádu spásy, domy na půl cesty, domy humanity, poradny pro mezilidské vztahy apod. Dále je to síť odborných, převážně nestátních subjektů, které zajišťují odborné sociální poradenství. Zde jsou zahrnuti pracovníci mnoha oborů:

psychologové, psychiatři, sociologové, speciální pedagogové, lékaři atd. V rámci této spolupráce pracuje probační služba jako sjednocující a koordinační prvek, který zároveň jako jediný odpovídá soudu za dodržování stanovených podmínek a omezení klientem.

Práce Probační a mediační služby, ač úzce spjatá s prací orgánů činných v trestním řízení a soudů, se svojí povahou blíží práci sociální a je významným aktérem v zajišťování postpenitenciární péče v České republice. V jejím pohledu je již trestný čin chápán jako konfliktní sociální událost ve společnosti a to zejména mezi pachatelem a poškozeným v určitém prostředí a v rámci tohoto prostředí jsou hledány postupy pro její řešení.

2.4.6. Sociální kurátor

Práce sociálního kurátora v oblasti postpenitenciární péče má v České republice nejdelsí tradici. Vždy byla spojena s pomocí propuštěným z vězení. V současnosti je práce sociálního kurátora obsáhlejší, ale stále je nesporné, že na poskytování postpenitenciární péče propuštěným má největší podíl. Na rozdíl od výše popsané Probační a mediační služby, která rozvíjí činnost s klientem až na základě splněných určitých předpokladů, sociální kurátor může pracovat se všemi propuštěnými nebo i odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody. Zde záleží pouze na vlastním uvážení každého propouštěného, zda si přeje spolupracovat, jak dlouho, či vůbec ne.

Práce sociálního kurátora je již zcela práce sociální a jeho činnost vychází zejména ze zákona č. 100/1988 Sb. o sociálním zabezpečení kde se v § 73 písm. e) hovoří : „Sociální práce zahrnuje zejména péči o občany společensky nepřizpůsobené.“ A v § 91 : „Příslušné státní orgány ve spolupráci s ostatními státními orgány, společenskými a jinými organizacemi poskytují péči občanům společensky nepřizpůsobeným (například občanům po skončení protialkoholního nebo protitoxikomanického léčení, po propuštění

z výkonu trestu odnětí svobody), jíž se sleduje řešení sociálních důsledků jejich společenské nepřizpůsobenosti. Cílem této péče je vytvářet aktivní vztah těchto občanů k práci a společnosti a napomáhat k tomu, aby vedli řádný způsob života.“

Dále se jedná o zákon č. 114/1988 Sb. o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení a vyhlášku MPSV č. 182/1991, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení.

Sociální kurátor při práci s propuštěným – klientem vystupuje jako případový manažer /„případový manažer – usiluje o zajišťování, koordinaci, vhodný výběr a souvislé poskytování tzv. kontinua služeb, zejména u klientely s větším množstvím sociálních a zdravotních potřeb“ (Řezníček, 1994, s. 57)/, který napomáhá při řešení nepříznivé sociální situace. Přičemž „*Nepříznivá sociální situace* – je situace, v níž se lidé nacházejí, jestliže pro svůj věk, ztrátu soběstačnosti, pro nemoc, zdravotní postižení, krizovou situaci, životní návyky, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné osoby nebo z jiných závažných důvodů nejsou fakticky schopni zabezpečovat a uspokojovat své životní potřeby a tyto potřeby nejsou ani jinak zabezpečeny nebo jestliže jejich způsob života ohrožuje zájmy a potřeby společnosti“ (Švingalová, 2004, s. 7).

Samotní sociální kurátoři pro dospělé jsou spolu s kurátory pro mládež zřizováni při městských úřadech, v rámci odboru sociálních věcí a zdravotnictví, na odděleních sociální prevence a kurátorské činnosti. Jsou to tedy zaměstnanci města, ale odborně je vede ministerstvo práce a sociálních věcí prostřednictvím krajských koordinátorů. V současné době, podle údajů sekce sociálních kurátorů společnosti sociálních pracovníků, vykonává práci sociálního kurátora pro dospělé v rámci České republiky 234 pracovníků (Nepublikovaný údaj, Bachman).

V rámci optimálního zajištění postpenitenciární péče sociální kurátor navazuje kontakt a následně spolupracuje s dalšími subjekty,

které se podílejí na resocializačním procesu. Jejich množství je velké a záleží na momentální nabídce a potřebách propuštěného. Zejména se jedná o:

- další pracovníky a instituce státní správy a samosprávy
- probační a mediační službu
- úřady práce
- vězeňskou službu, vězeňskou duchovenskou péči
- ubytovny a azylové domy
- psychiatry, psychology, zdravotnická zařízení
- zaměstnavatele
- nestátní subjekty působící v sociálních oblastech
- rodinu a příbuzné klientů
- soudy a obhájce

Resocializační proces je možné z pohledu sociálního kurátora rozdělit. A to opět na období před výstupem z vězení a po výstupu.

Práce s klientem v *předvýstupním období* je zaměřena především na přípravu potřebných dokladů, které bude klient bezprostředně potřebovat po propuštění při kontaktu s úřady. Dále se zde provádí seznamování klienta se změnami v různých oblastech společenského a veřejného života, které se staly v průběhu jeho pobytu ve vězení. Již v této fázi je možné také předběžně kontaktovat úřady a organizace, které hodlá klient po propuštění navštívit. Charakteristické pro toto období je, že spadá do doby výkonu trestu a veškerá tato činnost je svázána se spoluprací s vězeňskou službou ČR.

Práce v období *po výstupu z vězení* začíná návštěvou klienta u sociálního kurátora. Zde je klient obeznámen s nabízenými možnostmi pomoci a je také informován o nutnosti navštívit některé úřady, jako jsou úřady práce apod. V této fázi se také pokračuje v řešení problémů, s jejichž řešením se započalo ještě ve vězení.

Jako hlavní okruh problémů osob navracejících se z vězení můžeme určit:

- Úřední záležitosti - zahrnují širokou škálu různých administrativních úkonů - jako je vyřizování osobních dokladů, zápočtového listu, dokladů o dosaženém vzdělání apod.

- Pracovní záležitosti - zde se jedná o nalezení vhodného zaměstnání a zajištění bezproblémového nástupu do něj.

- Rodinné záležitosti - nejedná se pouze o rodinu, ale i o nejbližší okolí klienta. Může se zde jednat o navázání kontaktu, ale i pomoc při řešení problémů klienta, které není rodina schopna vyřešit sama.

- Bytové záležitosti - zde se řeší problémy týkající se bydlení. Od zajištění kontaktu s majitelem, sepisování nájemních smluv a v případě dluhů i splátkových kalendářů až po např. řešení sousedských vztahů.

Jako největší překážka v zajišťování postpenitenciární péče je ze strany sociálních kurátorů vnímána nezaměstnanost. V rámci podmínek tržní ekonomiky, kdy je více jak deseti procentní nezaměstnanost a při nízké kvalifikaci propuštěných a celkově špatným veřejným náhledem na propuštěné se velmi těžko hledá pracovní příležitost. Je samozřejmé, že s absencí zaměstnání nastupuje nedostatek financí a s tím spojené bytové problémy. Nesmíme ale také zapomenout na problematiku vzniklého volného času, který je v příkrém rozporu se stanoveným řádem, na nějž byl propuštěný navykklý ve vězení. Odsouzený se takto dostává do „začarovaného kruhu“, z nějž si sám nemůže pomoci. Problémem však zůstává, že při těchto podmínkách nemůžou náležitě pomoci ani sociální kurátoři. Absenci zaměstnání a s ní spojený nedostatek financí nahrazují systémem sociálních dávek ze správy sociálního zabezpečení. Začarovaný kruh se dále rozrůstá o neúměrné narůstání mandatorních výdajů státu a s tím spojené zatěžování státního rozpočtu.

Jako možný způsob řešení se jeví obdoba systému zavedeného před rokem 1989. Tehdy měl každý podnik direktivně nařízeno zaměstnat nejméně 4% lidí propuštěných z vězení. V podmínkách demokratické společnosti by direktivní přístup měl být nahrazen jinými stimuly jako například daňovými úlevami. Za příklad nám zde může sloužit vyhláška MPSV č. 115/1992 o provádění pracovní rehabilitace občanů se změněnou pracovní schopností.

Autor této ^{vzhled}práce se domnívá, že z hlediska opětného začlenění těchto osob do společnosti, společnosti, která preferuje peníze, je nutné těmto lidem dát možnost nechat si peníze zákonným způsobem vydělat. Pokud je nevydělají a společnost je po nich bude vyžadovat, opatří si je jiným společensky nežádoucím způsobem. Společnost je za to může potrestat – vězením, ale to jsme opět na začátku nového, již v počátku odsouzeného k nezdaru, resocializačního procesu.

Práce sociálních kurátorů bude proto v bližší i vzdálenější době stát mnoho energie, tvůrčích sil, trpělivosti a pochopení pro propuštěné. Práce by to měla být společností vážená, zákonnými normami ošetřená i podporovaná a pružně reagující na společenské změny. Nesmí to však být v žádném případě práce úřednická, ale práce lidí, kteří jsou odhodláni pomoci potřebným spoluobčanům.

2.4.7. Vězeňská duchovenská péče

Při popisu současného stavu postpenitenciární péče v České republice nesmí zůstat opomenuta Vězeňská duchovenská péče, neboť tvoří její významnou část, která svojí činností zasahuje do všech oblastí resocializačního procesu.

Ačkoli samotné počátky poskytování pomoci odsouzeným a propuštěným jsou pevně spjaty s církví, po druhé světové válce se vlivem politické situace v tehdejší Československu tato forma působení zcela vytratila. Obrat nastává v roce 1989, kdy v rámci společenských změn, a na základě jednání mezi Sborem nápravné

výchovy a Ekumenickou radou církví, začínají ve věznicích působit zástupci církví a církevních organizací. Po rozpačitých začátcích se forma spolupráce ustálila, v září 1994 vzniká Vězeňská duchovenská péče a dnes působí v českých věznicích více jak 200 církevních pracovníků.

Jejich činnost je upravena předpisy a zákony, které umožňují práci církevních pracovníků v rámci specifických právních předpisů Vězeňské služby. Jedná se zejména o Dohodu o duchovní službě č. 18 z roku 1999, která stanovuje podmínky pro vzájemnou spolupráci mezi Vězeňskou službou a církví a náboženskými společnostmi. Tato dohoda uvádí v soulad podmínky stanovené zákonem č. 308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností a zákonem č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody. Dohoda byla uzavřena mezi Vězeňskou službou ČR a Ekumenickou radou církví a rámcově stanoví podmínky, za kterých mohou působit registrované církve a náboženské společnosti ve věznicích.

Na základě této dohody působí v českých věznicích církevní pracovníci, kteří jsou rozděleni do tří skupin.

- Členové Vězeňské duchovenské péče. Vězeňská duchovenská péče je občanské sdružení, které sdružuje duchovní i laické pracovníky různých denominací, působících v ČR.

- Vězeňští kaplani. Vězeňští kaplani jsou zaměstnanci Vězeňské služby a to na plný nebo částečný úvazek. V současné době je pro tyto pracovníky vyčleněno 11 tabulkových míst. Tito zaměstnanci jsou členy Vězeňské duchovenské péče.

- Duchovní určité církve. Tito lidé působí ve věznicích na základě pověření představeného své církve.

Práce všech těchto složek je založena na vzájemné spolupráci s Vězeňskou službou a na základech stanovených Ekumenickou radou církví. Jako základní kámen je vyžadováno ekumenické –

mezicírkevní působení jednotlivých pracovníků, kdy jednotliví pracovníci sledují úkol pomoci odsouzeným - ukázání nového životního směru a nepreferují zájmy vlastní organické církve - „hledání nových oveček“.

V rámci svého pastoračního působení církevní pracovníci vykonávají zejména tuto práci:

- „konají bohoslužby;
- provádějí individuální rozhovory, pastorační návštěvy a umožňují individuální přístup k náboženským úkonům;
- vedou studijní skupiny k výkladu náboženských textů;
- zajišťují duchovní a náboženskou literaturu;
- provádějí přednášky a besedy, zejména s etickou tematikou, popřípadě zajišťují koncerty hudebních skupin a jednotlivců;
- podílejí se na uplatňování zvláštních výchovných postupů;
- podílejí se na přípravě odsouzených k propuštění na svobodu a na sociální práci s odsouzenými;
- přispívají dalšími vhodnými formami k dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody“ (Dohoda č.18, čl. 5).

Pokud se zaměříme na již dříve zmiňované členění hlavní díl práce leží na Vězeňské duchovenské péči. Duchovní, kteří dochází do věznice na základě pověření své církve, mají dohodu s příslušným ředitelem věznice a při své pastorační činnosti se řídí pravidly běžného návštěvníka. Samozřejmě, že mohou v rámci stanov Ekumenické rady církví, které jsou založeny na spolupráci a toleranci, spolupracovat s pracovníky Vězeňské duchovenské péče.

Naproti tomu samotní pracovníci Vězeňské duchovenské péče požívají větší důvěry. Je to dáno jejím postavením v rámci Vězeňské

služby, kde je považována Vězeňská duchovenská péče již za nedílnou součást Vězeňské služby a také výběrem jejích pracovníků.

Na Generálním ředitelství Vězeňské služby působí předsedkyně Vězeňské duchovenské péče Renata Balcarová i hlavní vězeňský kaplan Mgr. Bohdan Pivoňka. Také zde působí Komise pro duchovní služby a Výkonný výbor Vězeňské duchovenské péče. Výkonný výbor se mimo jiné zabývá přijímáním nových členů, kteří kromě pověření od vlastní církve musí splňovat i určité osobnostní předpoklady. Neboť práce ve věznici je pro duchovního velmi specifická a ne každý, byť velmi motivovaný duchovní, ji zvládne. I po přijetí je proto každý nový člen po určitou dobu sledován zkušenějším pracovníkem (6-12 měsíců), kdy je zjišťováno, zda je pro tuto službu vhodný. Vězeňská duchovenská péče si tímto udržuje vysokou profesionální úroveň pracovníků a zároveň i vysoký kredit u ostatních pracovníků Vězeňské služby.

Z řad pracovníků Vězeňské duchovenské péče jsou vybíráni vězeňští kaplani. Tito lidé, o jejichž přijetí rozhoduje Komise pro duchovní služby, se na základě vlastního rozhodnutí stávají pracovníky Vězeňské služby. Jejich přínos spočívá v tom, že na rozdíl od řadových duchovních, kteří dochází do věznice pouze několikrát za měsíc, jsou jako zaměstnanci věznice přítomni neustále a mohou tak více rozeznat problémy odsouzených. Nejsou již tedy ve věznici návštěvou, ale přímo se podílejí na řešení problémů a to již z pohledu zevnitř.

Tento aspekt se také stává rozhodující při poskytování postpenitenciární péče. Kaplani mohou s odsouzenými více pracovat, zapojovat se do resocializačních programů, či je napomáhat vytvářet. To, že jsou ve věznici přítomni stále, napomáhá lepší orientaci ve vězeňském prostředí a navazování důvěry jak se zaměstnanci věznice, tak se samotnými odsouzenými. V rámci výchovného působení na odsouzené je také přínosem, že někteří odsouzení mají větší důvěru ke kaplanovi jako k duchovnímu, než k řadovým zaměstnancům věznice. Postavení kaplana ve věznici je postaveno na úroveň

sociálních pracovníků a každý odsouzený, který projeví zájem, může s kaplanem spolupracovat.

V rámci své pastorální činnosti působí všichni duchovní na odsouzené a napomáhají tak jejich resocializačnímu procesu. Mohou také napomáhat při řešení některých problémů odsouzených či navazovat kontakty s dalšími subjekty podílejícími se na postpenitenciární péči. Ovšem kontakt dvakrát za měsíc nemusí být vždy optimální. Naproti tomu může být vězeňský kaplan v kontaktu s odsouzeným i několikrát týdně, a tak jej lépe poznat a na základě takto získaných poznatků může lépe působit, či doporučit vhodná opatření.

Nebylo by na místě se domnívat, že vězeňský kaplan při své práci sleduje pouze svojí pastorální linii a je odtržený od reality okolního světa. Opak je pravdou. Vězeňští kaplani se aktivně podílejí na celém resocializačním procesu odsouzeného. Spolupracují se sociálními pracovníky, kurátory, vychovateli, ale také s pracovníky probační a mediační služby, kterým pomáhají ve stanovených podmínkách dohledu. Aktivně se podílejí na procesu podmíněného propouštění a předkládají svá stanoviska a návrhy soudu.

Zatímco sociální pracovníci a kurátoři jsou z důvodu svého zřizování (v rámci městských úřadů) orientováni na možnosti a problematiku svého regionu, pracovníci duchovenské péče mohou pracovat v širším měřítku. Mají větší přehled o aktuálních nabídkách jednotlivých soukromých subjektů, které působí v sociální oblasti a na základě zkušeností a důvěry s nimi mohou navázat kontakt.

To, že v současné době aktivně využívá nabídky Vězeňské duchovenské péče přibližně 7 – 10% odsouzených (Nepublikovaný zdroj, Škoda), dokazuje odůvodnění tohoto druhu péče a zároveň vybízí k dalšímu rozšíření spolupráce. O snaze neustále zkvalitňovat a rozšiřovat poskytovanou péči v rámci Vězeňské duchovenské péče svědčí i její aktivní zapojení do organizace - Mezinárodní sdružení vězeňských kaplanů - IPCA.

2.4.8. Zvláštnosti postpenitenciární péče u osob s duševními poruchami

V rámci individuálního přístupu při poskytování postpenitenciární péče a s ní spojené kontinuální sociální péče, musí být plně respektována osobnost jedince a její odlišnosti. Jak uvádí Sochůrek (Sochůrek, 2002, s. 83) : „osobnost jedince je jedním z hlavních faktorů určujícím úspěšnost postpenitenciární péče.“

Toto je nejmarkantnější u osob s duševními poruchami. „*Duševní poruchou* rozumíme: klinicky prokazatelnou změnu duševní činnosti, která vyřazuje člověka z práce, společenského života či zodpovědnosti při právních úkonech, a v širším pojetí, změnu některých psychických procesů projevující se v myšlení, pocitech a chování člověka, znesnadňující jeho adaptaci, interakci se sociálním okolím“ (Hartl, 2000, s. 424).

Ke zvláštnostem tohoto druhu postpenitenciární péče patří ta skutečnost, že se na celém resocializačním procesu podílejí, kromě již uvedených pracovníků, ještě další odborníci a to psychologové a lékaři. Jejich míra působení je dána jak druhem poruchy, tak i příčinou jejich vzniku. Zejména v počátcích působení je třeba jejich odborné diagnózy za účelem zjištění aktuálního stavu osoby a následném vymezení optimálního léčebného či výchovného postupu.

Je zřejmé, že v rámci postpenitenciární péče se nesetkáváme s nejtěžšími případy duševních poruch, tyto jsou předmětem péče specializovaných léčebných zařízení, ale v rámci kriminální subkultury je zvýšený počet poruch chování a poruch osobnosti oproti běžné populaci. Také je zde zvýšený výskyt poruch vznikajících v souvislosti s užíváním drog a nadměrným pitím alkoholu.

V rámci penitenciární péče je třeba na tyto osoby aplikovat speciální resocializační programy, které jsou vytvářeny za pomoci psychologa a při využití všech dostupných pramenů, jako jsou znalecké posudky, diagnózy a výsledky nejrůznějších šetření.

Pro optimální zabezpečení správného průběhu těchto resocializačních programů je třeba tyto odsouzené náležitým způsobem motivovat a vytvořit adekvátní podmínky pro práci. Z tohoto důvodu se ve věznicích vytvářejí specializovaná oddělení pro práci s odsouzenými. Jedná se například o tzv. bezdrogové zóny, oddělení pro odsouzené s duševními poruchami apod. Na těchto odděleních kromě specialistů působí i speciálně vyškolení zaměstnanci věznice, jako jsou vychovatelé a dozorcí.

Samotné programy jsou zaměřeny na zmírnění nejobtížnějších příznaků a projevů poruch. Snahou je vést jednotlivé odsouzené ke zlepšení komunikace směrem k okolí, získání náhledu na sebe samotného a svou situaci – sebezpoznání, růst osobní zralosti, snížení vlastního úzkostného prožívání a pomoc při seberealizaci. Tak jako ostatně při všech programech zacházení je i zde důležité aktivní zapojení odsouzeného do činnosti. Toho se dociluje např. sezeními, prací v terapeutických skupinách a také pravidelnou kontrolou a případnou aktualizací programů.

Pokud je rozhodnuto, že i po propuštění bude odsouzený i nadále pokračovat v určené terapii, např. za účasti Probační a mediační služby, předají se příslušnému pracovišti výsledky dosavadního působení.

Pro pracovníky, působící v postpenitenciární péči až po propuštění odsouzeného, je zejména nutná znalost jednání s těmito osobami. Komunikace je v těchto případech důležitější, než při jednání s běžnými klienty. Je důležité si uvědomit zvýšenou opatrnost při jednání s těmito osobami, včas rozpoznat případné změny v chování a adekvátně na ně reagovat. Více než v jiných případech je zde nastolena otázka empatie pracovníka a také otázka důvěry mezi pracovníkem a klientem.

Jestliže si uvědomíme, že resocializační proces je proces dlouhodobý, tak postpenitenciární péče u osob s duševními poruchami je „běh na dlouhou trať“. V závislosti na druhu poruchy a její vážnosti vyžaduje speciální přístup, a to za odborné pomoci

kvalifikovaných pracovníků, zvýšené péče a trpělivosti. Při vědomí, že některé duševní poruchy není možné vyléčit, musíme brát za úspěch již určité zlepšení situace a mít v patrnosti, že tato náročná péče někdy končí až úmrtím klienta.

2.4.9. Vliv médií a postoj veřejnosti k utváření postpenitenciární péče

Pro drtivou většinu veřejnosti má vězení a pobyt v něm stigmatizující účinky. Každý propuštěný vězeň získává automaticky nálepkou kriminálního a brzy poznává sílu a moc předsudků, s nimiž ho veřejnost přijímá. Propuštěný vězeň, při snaze zařadit se do života mezi svobodnými lidmi, rychle vycitňuje odmítající atmosféru okolí a naráží na bariéru nezájmu.

Samotná snaha státu, soukromých i církevních organizací, občanských sdružení i jednotlivých pracovníků není nic platná, pokud propuštěného nepřijme společnost. Společnost tvořená jednotlivými lidmi, lidmi s vlastními problémy a postoji. Přes veškerou pomoc postpenitenciární péče je resocializační proces propuštěných závislý na samotném začlenění propuštěných mezi ostatní „bezúhonné“ občany. Občany, kterým systém pomoci odsouzeným nic neříká a také jej nechápu.

Běžný občan se s problematikou práva, trestního i soudního řízení seznamuje prostřednictvím sdělovacích prostředků, které utvářejí jeho názor. Na druhou stranu sdělovací prostředky v zájmu co největší sledovanosti a nákladu informují o dění, které občana zajímá. V zájmu senzacechtivosti jsou informace podávány někdy zkreslené a mnohdy neúplné. Informace o mediálně zajímavých trestních kauzách končí při soudním projednání a maximálně diskusí, zda pachatel dostal adekvátní trest. V této souvislosti začít hovořit o možné nápravě a pomoci pachateli se médiím jeví jako nepřípustné. O samotný výkon trestu se média zajímají okrajově, pouze v souvislosti

s jinými událostmi (nepokoje ve věznicích, útky odsouzených apod.) Výsledkem této situace je, že veřejnost je informována o této problematice povrchně a s velkým emotivním nábojem. V důsledku toho se názory veřejnosti na problematiku trestání, soudnictví a vězeňství velmi liší. Od příliš humanitních postojů až po tvrdé postoje, které zasahující svým pojetím spíše do středověku.

Je to dáno také tím, že současná společnost neumí napravovat sociálně deviantní chování, které páchání trestné činnosti doprovází. „*Deviace* - ustálený způsob prožívání, myšlení, rozhodování, resp. vnějšího chování a jednání, který se v záporném smyslu výrazně vymyká tomu, co je obecně pokládáno za běžné. Narušuje zejména vztahy svého nositele. Názory na to, zda je za ní nositel odpovědný, kolísají: totiž zda jde o nemoc, či nemorálnost“ (Průcha, 1995, s. 47). A proto je současná společenská objednávka na ochranu společnosti před pachateli trestných činů jejich uvěznění.

Je proto na odbornících z oblasti trestní politiky, vězeňství, postpenitenciární péče a prevence kriminality, aby i nadále pokračovali ve svém úsilí a upozorňovali na nové možnosti práce a vývojové trendy. A to za pomoci všech dostupných složek a poznatků ze zahraničí.

Samozřejmě, že pro ovlivnění postojů veřejnosti toto nemůže stačit. Je třeba působit na vedoucí představitele státu, aby svým postojem ovlivnili prosazování nových trendů pomocí zákonů a tyto kroky náležitě zdůvodnili veřejnosti a to i přes současné nepříznivé klima ve společnosti. Musíme si totiž uvědomit, že v současné době je pro běžného českého občana, který je ochoten pomoci hluchým a slepým dětem či hendikepovaným a zdravotně postiženým lidem, téměř nepochopitelné pomáhat propuštěným vězňům. Názory občanů musí být ovlivněny v tom směru, že má-li stát ve své kompetenci trestání, musí mít i zájem na nápravě a resocializaci potrestaných. Odmítání a přezírání propuštěných a jejich problémů nikam nevede, pouze k jejich návratu do vězení.

Vězeňství a pomoc propuštěným nebylo nikdy prioritou žádné politické strany a jejích představitelů, ale otevírá se zde velké pole působnosti pro občanská sdružení a organizace. Ty mohou působit na média a snažit se jejich prostřednictvím toto dostat do povědomí lidí. Správně zvolené prostředky - informační kampaně za použití náležitých argumentů zcela jistě zajistí minimálně diskusi na toto téma. Správně vedená informační kampaň bez zbytečných emocí a předsudků může jak ozřejmit situaci široké veřejnosti, tak zajistit finanční prostředky nutné pro její existenci.

Vzhledem k tomu, že nedostatek financí je jedním z klíčových problémů poskytování postpenitenciární péče, musí na něj pamatovat i stát. A to prostřednictvím jak přímého financování, tak formou různých účelových dotací. Může prosazovat programy na podporu postpenitenciární péče v rámci poskytování sociální péče a při prevenci kriminality.

V průběhu penitenciární péče je také nezbytné v rámci aplikace samotných výchovných programů, připravit odsouzené na situaci, ve které se ocitnou po propuštění. Připravit je na odmítavé postoje, předsudky a nepochopení. Aby při prvních neúspěších nerezignovali a nevrátili se k původnímu životnímu stylu.

Bylo by iluzí se domnívat, že tato činnost způsobí změnu směrem k ideálnímu soužití lidí ve věznicích a v běžném životě. Jde však o změnu postojů a naznačení reálných možností k další spolupráci. Jedná se o překonání bariér mezi vězni a tzv. „bezúhonnými“ lidmi a nastolení zdravého prostředí ve společnosti, kde lidé vědí, že i ti, kteří páchají trestnou činnost, potřebují pomoc, aby se mohli začlenit zpět mezi ostatní.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1. Cíl výzkumu

Allem
Snahou bylo zjistit postoje a názory na problematiku poskytování postpenitenciární péče v České republice u dvou skupin obyvatel, zejména pak na preferenci jednotlivých složek této péče a celkovou informovanost. Poté na základě získaných informací konstatovat platnost či neplatnost stanovených hypotéz.

Celý výzkum byl zaměřen na dvě skupiny obyvatel České republiky. Základní rozdělení bylo dáno současnou situací každého jednotlivce a to zda je ve výkonu trestu odnětí svobody nebo není. Tyto dvě skupiny se výrazně liší.

V první skupině se jedná o odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody. Jsou to osoby odsouzené za trestný čin a v současné době jsou izolováni od běžného civilního života. Tito lidé, s určitým stupněm protispolečenského chování, nedokáží ve větší či menší míře dodržovat a respektovat dané normy platné pro danou populaci. Přičemž míra porušování společenských norem se odráží v délce jejich trestu. Pravděpodobně se u nich, vzhledem k jejich dosavadnímu způsobu života, projeví zvýšený důraz na preferování vlastních potřeb a kritika, popřípadě odmítání státem řízených složek pomoci.

Ve druhé skupině jsou začleněny osoby, které nemají zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody. U těchto osob nebyl zaznamenán konflikt se společenskými normami a je tedy odůvodněné u nich předpokládat bezproblémové začlenění ve společnosti. V této skupině se pravděpodobně projeví neznalost dané problematiky, protože se s ní nikdy nesetkaly a na straně druhé je u nich předpoklad značného ovlivnění médii.

Jako náročnější se zde z dosavadních praktických poznatků jeví práce s odsouzenými.

3.2. Charakteristika vyšetřovaných souborů

První vyšetřovaná skupina se skládá z osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Tuto označíme písmenem A.

Pro ní je charakteristické, že popisovaná postpenitenciární péče je na ní uplatňovaná a právě osobám v ní obsaženým má pomoci v opětovném začlenění do společnosti. Tyto osoby určitým způsobem nerespektují společenské normy a v důsledku toho je na ně uvalen trest odnětí svobody. Je u nich patrná preference vlastních zájmů na úkor druhých – ideál osobního úspěchu za každou cenu. Díky pobytu ve vězení, ve většině případů neojediněném a znalostem této problematiky se zde dokáží lépe orientovat oproti druhé skupině.

Jednotlivé osoby obsažené v této skupině pocházejí z rozdílných společenských a sociálních skupin a poměrů. Páchaná trestná činnost je u nich také rozdílná, ovšem výrazně převažuje trestná činnost majetková. Je zde zvýšený výskyt poruch osobnosti a poruch chování, které se projevují v kontaktu okolním světem a jsou výraznou překážkou v jejich resocializačním procesu. Věkově jsou ve sledovaném vzorku začleněny všechny kategorie a to od 20 do 50 let. Výzkum nezahrnoval mladistvé odsouzené, na které je již v rámci trestního řízení brán zvláštní zřetel. Taktéž do výzkumu nebyly zahrnuty odsouzené ženy, neboť jejich podíl na vězeňské populaci je malý, např. 31.12.2002 bylo v Českých věznicích 508 odsouzených žen což jsou 3,95 % vězeňské populace (Ročenka VS, 2003, s. 13). Skupinu můžeme rozdělit na odsouzené s prvním pobytem ve věznici, kterých zde bylo obsaženo 21 a odsouzené, kteří jsou ve věznici již minimálně podruhé, těchto zde bylo obsaženo 39.

Při samotné práci s touto skupinou bylo obtížné získat její důvěru. Odsouzení z velké části již z principu odmítají spolupráci s příslušníky Vězeňské služby nad rámec svých povinností (autor této práce je zařazen jako inspektor dozorcí služby na úseku výkonu trestu ve věznici Stráž pod Ralskem) a případně mají snahu za svoji spolupráci vyžadovat odměnu. Proto byli při distribuování dotazníků

přizváni na pomoc vychovatelé a sociální pracovníci věznic, kteří požívají větší důvěry odsouzených.

Samotný výzkum probíhal ve věznicích Stráž pod Ralskem a Horní Slavkov, kdy je třeba zdůraznit, že vedení obou věznic se k žádosti o povolení výzkumu postavilo kladně a bez výhrad tuto aktivitu povolilo.

Druhá skupina respondentů se skládá z osob žijících v běžném civilním životě a pro účely výzkumu budou označeny písmenem B.

Tato skupina byla pojata jako laická veřejnost a z tohoto důvodu nebyli oslovováni lidé pracující v sociální sféře a vězeňské službě.

U těchto lidí je názor na poskytování postpenitenciární péče vytvářen zejména prostřednictvím médií. Je u nich předpoklad malé znalosti této problematiky, částečně ovlivněné strachem z narůstající kriminality. Přičemž se zde pravděpodobně objeví předsudky a názory ovlivněné neznalostí, popřípadě vlastní negativní zkušeností. Je nutné si uvědomit, že tito lidé žijí vlastními životy se svými problémy, které budou nevědomky promítat do situace propuštěných vězňů. Zároveň je tato skupina nejpočetnější a propuštění se s ní nejvíce setkávají. Je proto důležité znát její názory a postoje a s těmito počítat v resocializačním procesu odsouzených.

Ve skupině byly obsaženi lidé nejrůznějších profesí a sociálního postavení Českolipského okresu. Věkové rozpětí je od 17 do 60 let, přičemž více jak polovina respondentů je v rozmezí 25 až 45 let. Rozložení mužů a žen hovoří pro ženy a to 35 žen ku 25 mužům.

Při samotné distribuci dotazníků nevznikaly žádné problémy a všichni oslovení dané dotazníky vyplnili.

Pro tento výzkum byly důležité jak názory každé zkoumané skupiny zvlášť, tak i jejich vzájemné porovnání. Musíme si také uvědomit, že obě skupiny, ač jsou navzájem velmi odlišné, mají hodně společného. Vycházejí ze stejného sociokulturního prostředí, je na ně uplatňován stejný systém norem apod. Obecně lze také říci, že skupina odsouzených vychází ze skupiny žijících v běžném životě a

naopak odsouzení po propuštění z vězení se vrací zpět do běžného života.

3.3. Výzkumná metoda

metoda není forma
metoda dotazníková

7. metoda výzkumná
Jako výzkumná metoda byla autorem zvolena forma předkládaných dotazníků, na které měli respondenti v soukromí písemně odpovídat. Dále byla zvolena vhodná metoda k jejich vyhodnocení. *# zábr?*

Samotné dotazníky byly vytvořeny autorem a jsou pro každou skupinu jiné: skupina A viz. **příloha č.1** a skupina B viz. **příloha č. 2**. V obou dotaznících jsou shodné okruhy otázek. Jsou to ty, u kterých chtěl autor výsledné odpovědi porovnávat. Dále dotazníky obsahovaly otázky určené pouze pro danou sledovanou skupinu, tyto měly za účel zjistit názor skupiny z oblastí, které druhou skupinu nepostihují.

Dotazník byl koncipován jednoduchou formou, přičemž jeho součástí byly i pokyny k jeho vyplnění. Dotazník obsahoval otázky, na něž bylo možné odpovědět pouhým označením již předepsané odpovědi a to zejména ve stylu „ano – ne - nevím“. Dále zde, pro zjištění vlastních názorů respondentů, byly umístěny otázky, na které bylo nutné odpovědět slovně. Z pohovorů s respondenty vyplynulo, že nebylo složité pochopit význam předložených otázek a zároveň nebyly zaznamenány žádné výhrady k obsahu a rozsahu dotazníku. Výzkum byl založen na anonymitě a dobrovolnosti a lze tedy důvodně předpokládat, že jednotlivé odpovědi plně korespondují s vnitřním přesvědčením a názorem jednotlivých respondentů.

Při vyhodnocování dotazníků byly v rámci popisné statistiky získané údaje shromažďovány do tabulek a grafů. Pro přesnost jsou zde získaná data, uvedena hlavně v souhrnných počtech jednotlivých druhů odpovědí. Ovšem pro zvýraznění samotných výsledků jsou v textové části uvedeny procentuální hodnoty odpovídající

obecná sbírka

jednotlivým získaným údajům. Autor tímto uspořádáním zamýšlel maximálně znázornit získané odpovědi. Následně bylo pro srovnání obou vyšetřovaných skupin provedeno porovnání získaných hodnot. Přičemž hlavní důraz při vyhodnocování získaných dat, byl kladen na údaje, které mohly potvrdit, či vyvrátit platnost stanovených hypotéz.

Šlo tedy hlavně o okruh otázek zjišťující kvalitu rodinného zázemí odsouzených, zájem o nabízenou pomoc a postoj veřejnosti k této problematice.

3.4. *Všeobecné problémy a výškové hypotézy*

⁵ 3.4. Vyjádření výsledků výzkumu

3.4.1. Popis vyjádření výsledků v přílohách

Výsledky celého výzkumu jsou tabulkově a graficky znázorněny v přílohách č. 3 až 7, které jsou součástí této práce.

Příloha č. 3 obsahuje odpovědi respondentů skupiny A na otázky týkající se samotného seznámení s možností postpenitenciární péče. *Graf č. 1* nám ukazuje nakolik jsou odsouzení seznámeni s možností pomoci po propuštění a zároveň zda vědí na koho se mohou po propuštění se žádostí o pomoc obrátit. Tento graf udává odpovědi na otázky : *Byl jste informován o možnosti pomoci po propuštění z VTOS?* A : *Víte na koho se po propuštění z VTOS s žádostí o pomoc obrátit?* Dále je zde obsažena *tabulka č. 1* dávající odpověď na otázku : *Kdo Vás o této možnosti informoval?* Tato tabulka ukazuje jaký podíl mají na informovanosti odsouzených jednotliví pracovníci. Nakonec zde nalezneme *graf č. 2*, který představuje poměr jednotlivých druhů pomoci nabídnutých odsouzeným. Jsou zde rozpracované odpovědi na otázku : *Jaký druh pomoci Vám byl nabídnut?*

Příloha č. 4 taktéž obsahuje odpovědi respondentů skupiny A. Zde jsme zaměřeni na oblast zhodnocení vlastní nabídky pomoci a její využívání a jako druhá oblast se zde objeví hodnocení vlastního

rodinného zázemí. Částečně jsou zde již obsaženy otázky týkající se povýstupního období. Jediný graf v této příloze je *graf č. 3*, který nám ukazuje hodnocení nabídky pomoci odsouzenými a zároveň spolu s *tabulkou č. 2* naznačuje možnosti zlepšení. Graf udává odpovědi na otázku : *Domníváte se, že nabídnutá pomoc je dostatečná?* V tabulce jsou obsaženy odpovědi na otázku : *V jakém směru by mohla být nabídka pomoci rozšířena, či zkvalitněna?* Odpovědi na otázky : *Využijete této nabídky?* a *Pokud nejste ve VTOS poprvé, využil jste již této nabídky?* jsou zaznamenány v *tabulce č. 4*.

Tabulka č. 3 předkládá odpovědi na otázku : *Jak hodnotíte své rodinné zázemí?* Je zde uveden názor respondentů na jejich vlastní rodinné zázemí a zároveň, tak jako v celé této příloze, jsou zde pro snadnější zhodnocení tyto údaje zpracovány také procentuálně. *Tabulka č. 5* nám v rámci odpovědí na otázky : *Kdo Vám dle vašeho názoru nejvíce pomůže po ukončení VTOS?* a *Kde po výstupu z VTOS budete žít?* ukazuje jakou důležitost sami odsouzení přikládají rodinnému zázemí po ukončení trestu.

Příloha č. 5 se již plně zabývá otázkami situace po ukončení trestu a návratu do společnosti. Jako první je zde uveden *Graf č. 4*, který zobrazuje odpovědi na otázku : *Domníváte se, že se po ukončení VTOS dokážete zařadit zpět do běžného života?* Odpovědi zde obsažené znázorňují vlastní pohled odsouzených na jejich návrat do společnosti. Další *Graf č. 5* ukazuje, co bude pro propuštění, dle jejich názoru, nejdůležitější pro jejich začlenění do společnosti. Zde zaznamenané údaje jsou odpovědi na otázku : *Co bude pro Vás nejdůležitější po ukončení VTOS?* Jako poslední je zde uveden *Graf č. 6*, který uzavírá část zaměřenou na odsouzené. Předkládaná otázka : *Co vidíte jako svůj největší problém po ukončení VTOS?* dává odsouzeným možnost vyjádřit svůj názor a konkretizovat své problémy a obtíže spojené s návratem do běžného života.

Příloha č. 6 obsahuje odpovědi respondentů skupiny B na otázky poskytování postpenitenciární péče a to zejména z oblasti základních

znalostí dané problematiky. Jako první je zde znázorněn *Graf č. 7*, který představuje všeobecné znalosti veřejnosti. Uvádí odpovědi na otázky typu : *Domníváte se, že osoby propuštěné z VTOS mohou dosáhnout opětného společenského uplatnění? Je Vám známo, propuštěným osobám je poskytována pomoc? Domníváte se, že je tato pomoc účelná? Vrábí se společnosti takto vynaložené prostředky? Využívají propuštění tuto pomoc?* Tento graf slouží jako výchozí zdroj informací pro zjištění náhledu a postoje veřejnosti k dané problematice. Dále uvedené grafy se již zabývají konkrétními otázkami. Následující *Graf č. 8* ukazuje, co si respondenti představují pod samotnou postpenitenciární péčí. Zobrazuje odpovědi na otázku : *Jakou pomoc propuštění nejvíce využívají?* Poslední zde uvedený *Graf č. 9* ukazující odpovědi na otázku : *Kdo nejvíce napomáhá propuštěným v integraci do společnosti?* naznačuje názor respondentů na postavení jednotlivých složek v samotném procesu integrace propuštěných do společnosti.

Příloha č. 7 v první polovině uvádí dva grafy, jejichž otázky jsou podobné s otázkami skupiny A a slouží ke srovnání postojů obou skupin. Údaje uvedené v *Grafu č. 10* odpovídají na otázku : *Co je pro začlenění propuštěného do společnosti nejdůležitější?* a *Graf č. 11* uvádí odpovědi na otázku : *S jakými problémy se propuštění po návratu do společnosti potýkají?* Zároveň tyto údaje slouží ke zmapování názorů respondentů na situaci propuštěných, se kterou oni sami nemají osobní zkušenost. V *Grafu č. 12* jsou uváděny názory respondentů na postoj masmédií k této problematice. Zde uvedené údaje jsou odpověďmi na otázku : *Domníváte se, že veřejnost je o této problematice dostatečně informována a že sdělovací prostředky tomuto věnují dostatečnou pozornost?* Nakonec uvedený *Graf č. 13* zobrazuje odpovědi na otázku : *Jaký je Váš názor na tuto problematiku?* Tyto odpovědi ukazují názor respondentů na postpenitenciární péči jako celku – provádět či neprovádět.

Příloha č. 8 obsahuje *tabulku č.6* , která odděleně zpracovává odpovědi několika respondentů skupiny A. Tato tabulka a údaje v ní zaznamenané slouží pro potvrzení navržené hypotézy č.II.

Závěrem vyjádření těchto výsledků a před započítáním jejich vyhodnocování chce autor upozornit, že veškeré uváděné údaje jsou platné pro sledovaný vzorek obou skupin A i B.

navzd

3.4.2. Vyhodnocení a interpretace výsledků skupiny odsouzených

Při popisu stávající situace v postpenitenciární péči se jako základní jeví otázky, zda o ní odsouzení vědí a jak k ní přistupují a zda jí využívají.

Na první otázku celkem jednoznačně odpovídá graf č. 1 z přílohy č. 3, kde 45 odsouzených odpovědělo, že byly o pomoci informovány a 47 jich odpovědělo, že vědí na koho se mají po propuštění se žádostí o pomoc obrátit. V tabulce č. 1 přílohy č. 3 je také uvedeno, kým byly o pomoci informovány. Zde jasně vyplývá, že největší podíl mají sociální pracovníci, za nimi jsou uvedeni vychovatelé a sociální kurátoři. Tito pracovníci, kteří mají postpenitenciární péči přímo v náplni práce informovali ve 37 případech, což je více jak 82%. Je důvodné tedy předpokládat, že i odsouzení, kteří dosud nemají o pomoci informace je od těchto pracovníků získají.

Jako druhy nabízených pomoci odsouzení uvádějí : finanční výpomoc v 37 případech, pomoc při ubytování v 16 případech, hledání zaměstnání ve 12 případech a pomoc při kontaktu s rodinou v 5 případech. Toto nalezneme v grafu č. 2 přílohy č. 3. Je důvodné předpokládat, že pracovníci nabízejí celou škálu možných pomoci všem odsouzeným bez rozdílu, avšak odsouzení při odpovědích již

podvědomě uváděli druhy pomoci, které hodlají využít nebo již využívají. Uvedené odpovědi nám dávají vcelku příznivý obraz o nabízení postpenitenciární péče, kdy je z odpovědí zřejmé, že odsouzení o postpenitenciární péči vědí a vědí také, co od ní mohou očekávat.

S tímto také souvisí samotné hodnocení pomoci ze strany odsouzených. Graf č. 3 přílohy č. 4 udává, že 14 odsouzených, tedy 23%, je s nabídkou spokojeno, 23 odsouzených, tedy 38%, nespokojeno a shodný počet 23 odsouzených neví. Zároveň tabulka č. 2 přílohy č. 4 udává možné druhy, které je třeba, dle názoru odsouzených, zkvalitnit. Jedná se zde zejména o oblasti ubytování 25%, finanční 25%, hledání zaměstnání 33% a kontakt s rodinou, popřípadě urovnání rodinných poměrů 6%. Při pohledu na uvedená data je zřejmé, že odsouzení mají názor, že poskytovaná pomoc není zcela dostatečná a je třeba jí zkvalitnit. Musíme si zde ovšem uvědomit, že poskytovaná pomoc je odvislá od množství finančních prostředků a také, že někteří odsouzení (toto se týká nejen odsouzených) nebudou s nabízenou pomocí nikdy spokojeni a budou chtít stále více. Proto musí odpovědní pracovníci o poskytování pomoci rozhodovat uvážlivě a s profesionálním nadhledem.

Samotné využívání nabízené pomoci ukazuje tabulka č. 4 přílohy č. 4. Z této je patrné, že v minulosti využilo nabízené péče 43% dotázaných (zde byli vybráni odsouzení, kteří nejsou ve VTOS poprvé) a v budoucnu jí hodlá využít 58% dotázaných. Vzrůstající počet zájemců o pomoc může být zapříčiněn tíživou situací ve společnosti, ale jistě se zde také projeví skutečnost, že určité procento odsouzených, využívajících tuto pomoc, se již do vězení nevrátilo.

Jako další významná oblast postpenitenciární péče se jeví rodinné zázemí jednotlivých odsouzených. Jak jsme si již v teoretické části uvedli, je významnou veličinou pro návrat odsouzených do běžného života a jejich následnému začlenění do společnosti.

Hodnocení vlastního rodinného zázemí jednotlivých odsouzených uvádí tabulka č. 3 přílohy č. 4. Sami odsouzení uvádějí rodinné zázemí jako výtečné ve 48%, velmi dobré ve 26%, dobré 13% a nevyhovující ve 13%. Následující tabulka č. 5 přílohy č. 4 dokresluje vliv rodinného prostředí na období po výstupu z VTOS. Sami odsouzení zde uvádějí, že v této situaci jim nejvíce pomohou rodiče v 61% a manželka či družka ve 13%. Na ostatní případy tedy zůstává pouhých 26%. Jako další je zde uvedeno, kde budou odsouzení po propuštění žít. Opět jsou zde preferováni rodiče s 35% a manželka či družka s 26%. Ovšem výrazně zde stoupla 25% situace, že odsouzený bude žít dál sám.

Tyto údaje nám dávají obraz preferování rodinného zázemí odsouzenými. Zcela ve smyslu tradičních hodnot se zde odsouzení orientují na prostředí rodiny, které považují za útočiště a používají jej jako výchozí bod pro nástup do civilního života. Ve většině případů také předpokládají, že jej rodina přijme a následně mu v nově vzniklé situaci pomůže. Jestliže v uvedené tabulce odsouzení uvádějí, že budou žít sami, ovšem předpokládají, že jim rodina bude i nadále nápomocna, můžeme usoudit, že rodinné vazby nebyly zpřetrhány a „pomocná ruka“ rodinného zázemí pracuje i zde.

V celkovém pohledu postpenitenciární péče a jejího následného hodnocení je třeba znát také samotné hledisko odsouzených na jejich návrat do společnosti. V grafu č. 4 přílohy č. 5 jsou uvedeny odpovědi na tuto otázku. V tomto případě odsouzení uvádějí, že jejich návrat do společnosti bude bezproblémový v 78%, což je 47 dotázaných, 15% uvádí, že neví a pouze 7% nevěří, že se dokáže zpět začlenit. I když se zde jedná o subjektivní názory odsouzených, do určité míry neakceptující budoucí problémy, můžeme usuzovat, že v samotném návratu do společnosti nevidí většina odsouzených závažný problém.

Pokud jsme se zmínili o problémech odsouzených po návratu do civilního života, je z hlediska poskytování pomoci v období po výstupu důležité znát, v jakých oblastech sami odsouzení

předpokládají největší těžkosti. K tomuto nám graf č. 6 přílohy č. 5 ukazuje hlavní okruhy předpokládaných problémů a jejich seřazení samotnými odsouzenými. Jako hlavní problém je zde uvedeno zaměstnání. Problémy při jeho hledání předpokládá 21 odsouzených, což je 35%. Dále v menším měřítku nastupují peníze u 12%, potíže s ubytováním u 8% a potíže s užíváním drog u 3%. Více než 13% odsouzených udává problémy s vlastním začleněním do civilního života. A nakonec 28% odsouzených udává, že nevidí žádný problém při návratu z VTOS. Tyto údaje nám zobrazují skutečnost, že odsouzení vědí, že je po propuštění čekají problémy, ale dokáží je definovat (v tomto případě je jasná preference potíží se získáváním zaměstnání), ale zároveň díky tomu se na jejich řešení dokáží připravit. Což dokládá předchozí graf č. 4, kde vysoký počet odsouzených věří ve svůj bezproblémový návrat.

Jako poslední, ovšem neméně důležitá součást postpenitenciární péče je to, co je pro propuštěné po skončení VTOS nejdůležitější. Pod tímto si můžeme představit skutečnost nebo situaci, která napomůže propuštěným v jejich začlenění a bezproblémovém soužití. Graf č. 5 přílohy č. 5 toto naznačuje. Odsouzení zde opět na čelní místo postavili možnost získání zaměstnání a to ve 21 případech což je 35%. Dále zde ve 23% uvedli rodinu a ve 13% rodiče. V necelých 17% preferují tzv. novou šanci. Pod tímto si můžeme představit snahu o odpoutání se od předešlého způsobu života a vytvoření podmínek pro začlenění do společnosti a to bez nedůvěry a diskriminace. Je zajímavé, že peníze se zde spolu s ubytováním, zázemím a odpověďmi nevím pohybují okolo pouhých 3%. Z uvedeného je patrné, že odsouzení si uvědomují, že pro samotný návrat do společnosti jsou důležité jiné hodnoty, než peníze. Je samozřejmé, že potřeba zaměstnání je s potřebou peněz spojena, ale snaha o získání zaměstnání je důležitý socializační prvek, který spolu s kvalitním rodinným zázemím vede k úspěšnému začlenění do společnosti.

Ze získaných údajů lze tedy celkově vyvodit, že odsouzení ve VTOS mají díky pověřeným pracovníkům velmi dobrou povědomost o

poskytování postpenitenciární péče. Vědí, na koho se po ukončení trestu obrátit a jakou pomoc mohou očekávat. Při samotném hodnocení této péče jsou odsouzení toho názoru, že by mohla být kvalitnější. Při svém vlastním návratu do společnosti se kromě nabídek postpenitenciární péče spoléhají zejména na rodinné zázemí, které ve většině případů považují za kvalitní. Postpenitenciární péče využívají zhruba v polovině případů. Svůj samotný návrat do společnosti ve většině případů považují za možný, ovšem předpokládají možné problémy. Na kolik jsou zásadní a jakého jsou druhu je u každého různé, ovšem zcela jednoznačně vyčnívá starost o získání zaměstnání. Problémy s ubytováním nejsou pro většinu propouštěných aktuální.

Při vyhodnocování získaných dat byla u odsouzených patrná preference rodinného zázemí. Samotné hodnocení rodinného zázemí ze strany odsouzených uvedené v tabulce č. 3 přílohy č. 4 uvádí, že rodinné zázemí jako dobré hodnotí 87% dotázaných. Také v tabulce č. 5 přílohy č. 4 uvádí 75% dotázaných, že nejvíce jim v návratu po ukončení VTOS pomohou rodiče a manželka či družka.

Na základě těchto podkladů se autor domnívá, že se navržená hypotéza č. I: „Většina odsouzených má rodinné zázemí a není tím pádem odkázána po návratu z výkonu trestu odnětí svobody na státní a nestátní charitativní organizace.“ **potvrdila.** *proto není*

Pro potvrzení další hypotézy bylo nutné odděleně zpracovat odpovědi odsouzených, kteří své rodinné zázemí hodnotí jako nekvalitní. Z celkového počtu dotázaných, jak hovoří tabulka č. 3 přílohy č. 4, takto hodnotilo své rodinné zázemí pouhých 13%, tj. 8 odsouzených. Odpovědi těchto odsouzených byly zpracovány v tabulce č. 6 přílohy č. 8. Z uvedených údajů vyplývá, že z 8 odsouzených chce využít nabídky postpenitenciární péče 6, tj. 75% dotázaných. Při podrobnějším zkoumání je ovšem patrné, že zbývající

2 odsouzení nebyli dosud dle vlastního vyjádření s poskytovanou péčí seznámeni. Je tedy možné předpokládat, že po náležitém seznámení, budou i oni tuto pomoc využívat.

Na základě těchto údajů a přesvědčení autora, že 75% je již možné považovat za absolutní většinu, se autor domnívá, že se navržená hypotéza č. II: „*Absolutní většina odsouzených, nemající rodinné zázemí, má zájem o pomoc státních a nestátních charitativních organizací.*“ **potvrdila.**

3.4.3. Vyhodnocení a interpretace výsledků veřejnosti

V rámci zjišťování postojů a názorů laické veřejnosti na problematiku postpenitenciární péče v ČR byl autor veden jak snahou o zjištění odpovědí na základní otázky typu : Domníváte se, že propuštění mohou opět dosáhnout společenského uplatnění? Tak i snahou o porovnání některých odpovědí s odpověďmi druhé skupiny a jejich následné analýzy.

Obecné znalosti veřejnosti z oblasti poskytování postpenitenciární péče a samotného návratu odsouzených do společnosti jsou uvedeny v grafu č. 7 přílohy č. 6.

Uvedené odpovědi zde dokazují, že většina veřejnosti si myslí, že osoby propuštěné z VTOS mohou dosáhnout opětovného společenského uplatnění. Kladně zde odpovědělo 45 respondentů což je 75%. Záporně odpovědělo 15% a nevědělo 10%. Ještě více jednoznačně vyzněly odpovědi na otázku : Jestli vědí, že je odsouzeným po ukončení VTOS poskytována pomoc. Zde kladně odpovědělo 88% respondentů a zároveň si 90% myslelo, že propuštění tuto pomoc využívají. Tyto odpovědi udávají vcelku příznivý obraz, z něhož je zřejmé, že většina veřejnosti ví o poskytování postpenitenciární péče a považuje ji za využívanou a zároveň přímo neodsuzuje propouštěné z VTOS.

Ovšem dále znázorněné odpovědi nejsou již tak jednoznačné. Při zhodnocení odpovědí na účelnost poskytované péče se veřejnost rozdělila na tři tábory. Že je tato pomoc účelná se domnívá 45%, neúčelná 15% a neví 40% respondentů. Toto bylo ještě markantnější při vyjadřování názoru, jestli se společnosti takto vynaložené prostředky vrátí, kde 32% odpovědělo ano, 35% ne a 33% nevědělo. Tyto odpovědi, které v celkovém pohledu nevyjadřují žádný konkrétní názor veřejnosti, naznačují jak hlubší neznalost dané problematiky, tak i rozdílný náhled veřejnosti na danou oblast.

Z konkrétní otázky o druhu pomoci, které propuštění nejvíce využívají, jak je uvedeno ve grafu č. 8 přílohy č. 6, jednoznačně vyplývá preference pomoci finanční ve 37%, pomoc s hledáním ubytování v 29% a pomoc při hledání zaměstnání v 28%. Pomoc při kontaktu s rodinou a urovnání rodinných poměrů je zmíněna pouze okrajově spolu s odpověďmi neví, shodně ve 3%. V těchto odpovědích se promítá pouze subjektivní, vlastní názor respondentů, který se neopírá se o žádná fakta. Můžeme tedy usuzovat, že se zde do jisté míry projevují vlastní problémy respondentů, popřípadě názory převzaté z médií.

Podobně tomu je i v následujícím grafu č. 9 přílohy č. 6, kde se respondenti vyjadřují k otázce subjektů, které dle jejich názoru nejvíce napomáhají propuštěným po návratu. Opět se zde projevuje jasná preference rodiny (rodiče a manželka či družka) v 67% případů, dále nastupuje stát s 20%, kamarádi se 7%, církevní organizace se 4% a jako poslední nespecifikované, jiné 2%. Z uvedených odpovědí je patrné, že veřejnost, stejně jako odsouzení, významně upřednostňují rodinu a rodinné zázemí.

Následující graf č. 10 přílohy č. 7 nám ukazuje názory veřejnosti v otázce : Co je pro integraci propuštěného z VTOS do společnosti nejdůležitější? Na prvním místě je zde opět uvedeno zaměstnání s 32%, ovšem na druhé místo respondenti s 22% umístnili pojem „vlastní vůle“, pod kterým si můžeme představit škálu pocitů, rozhodnutí a důvodů, které propuštěného vedou ke změně životního

stylu a nastolení zvýšeného úsilí pro začlenění do společnosti. Je zde také uvedena rodina s 16%, možnost ubytování s 11% a pomoc druhých s necelými 6%. Ostatní zde uvedené položky mají menší než pětiprocentní ohodnocení a nejsou tedy pro vlastní zhodnocení důležité.

Co si veřejnost představuje pod hlavními problémy, se kterými se propuštění potýkají, je znázorněno v grafu č. 11 přílohy č. 7. Podobná otázka byla taktéž položena skupině A. Autor práce se domnívá, že je jedna z nejdůležitějších, protože jestliže dokážeme účinně předpokládat problémy propuštěných, můžeme na ně připravit jak propuštěné, tak i společnost a občany v ní žijící. Zhodnocení uvedených odpovědí nám dává seznam problémových oblastí seřazených od nejzávažnějších k nejméně zastoupeným. Na prvním místě je zaměstnání s 28%. Jako významná veličina se nám zde s 23% objevuje nedůvěra okolí a dále zde je nedostatek financí s 19%. Problém s ubytováním vidí 10% respondentů a samotným začleněním do společnosti (na základě návyků, závislostí apod.) 8%. Rozpadlá rodina se v problémových oblastech dostala na hranici 5% a ostatní problémy jako diskriminace a vliv dřívějšího života se objevuje v rozmezí 4% a níže. Opět na základě těchto odpovědí můžeme usuzovat, že veřejnost má všeobecnou povědomost o problémech propouštěných, ovšem na základě neznalostí dané problematiky některé okolnosti přeceňuje a jiné naopak podceňuje.

S tímto přímo souvisí otázka, jejíž odpověď je uvedená v grafu č. 21 přílohy č. 7. Zde byli respondenti dotazováni zda si myslí, že jsou o dané problematice dostatečně informováni ze strany hromadných sdělovacích prostředků. Celkem jednoznačně vyzněla odpověď, když 47 z dotázaných odpovědělo záporně, 9 odpovědělo, že neví a pouze 4 respondenti byli s informovaností spokojeni. Je zřejmé, že náprava této situace je již mimo působnost samotných pracovníků poskytujících postpenitenciární péči.

Jako poslední byla v dotazníku uvedena otázka, která zkoumala vlastní názor jednotlivých respondentů na poskytování pomoci

propuštěným. Po zhodnocení odpovědí si můžeme říci, že i přes špatnou informovanost je názor veřejnosti k této problematice příznivý. V grafu č. 13 přílohy č. 7 jsou zaznamenány odpovědi, ze kterých můžeme vyčíst : 49 dotázaných se domnívá, že je třeba tuto činnost podporovat, 4 tato problematika nezajímá, 3 se domnívají, že je zbytečná, 3 by prostředky směřovali spíše k prevenci trestné činnosti a 1 se domnívá, že úspěšnost této činnosti je minimální.

Ze získaných údajů můžeme tedy celkově vyhodnotit, že laická veřejnost je o poskytování postpenitenciární péče rámcově informována, zároveň se ovšem domnívá, že prezentace této činnosti v médiích je minimální a z tohoto důvodu se v dané problematice nemůže příliš orientovat. Tato neznalost se projevuje již v hodnocení účelnosti této práce a hodnocení návratnosti takto vynaloženého úsilí. Toto jí ovšem nebrání v názoru, že je tato práce nezbytná a je třeba ji podporovat. Při pokusu o hodnocení jednotlivých druhů nabízené pomoci a jejich využívání propuštěnými se zde do určité míry mohou promítat problémy samotných respondentů. Na druhou stranu problémy propuštěných a námi oslovené laické veřejnosti jsou v běžném životě shodné, zejména v oblasti zajištění hmotných životních potřeb. Ovšem zcela bez diskuse shodně s odsouzenými preferují otázku zaměstnání v době po výstupu z VTOS a také význam rodinného zázemí propuštěných pro jejich následné začlenění do společnosti. Z hodnocených odpovědí lze také usuzovat, že veřejnost vidí větší problém v ubytování propuštěných po ukončení VTOS, než oni sami.

Při vyhodnocování získaných dat se, i přes určitou neznalost konkrétních problémů a preference různých druhů nabízené pomoci, projevovaly základní znalosti u vysokého počtu dotázaných. Toto je zejména doloženo v grafu č. 7 přílohy č. 6, kde kupříkladu 88% dotázaných kladně odpovědělo na otázku : Jestli ví, že je odsouzeným po ukončení VTOS poskytována pomoc. Dále výmluvně hovoří

výsledky v grafu č. 13 přílohy č. 7, kde více jak 81% dotázaných odpovědělo, že je třeba postpenitenciární péči podporovat.

Nejen tyto odpovědi, ale ve své podstatě celý výzkum skupiny B, ve kterém se jen minimálně objevují odpovědi typu nevím, nezajímám se apod. vedou autora práce k přesvědčení, že se navržená hypotéza č. III: „Většina laické veřejnosti nechápe význam postpenitenciární péče.“ **nepotvrdila.**

3.4.4. Porovnání postojů obou zkoumaných skupin

Při vzájemném porovnávání výsledků výzkumu obou skupin, nacházíme údaje, které se dají předpokládat, ovšem objevují se zde i názory, které autor neočekával.

Kupříkladu se dalo oprávněně očekávat, že odsouzení budou mít znalosti o poskytování postpenitenciární péče. Toto nám výzkum jednoznačně potvrdil a není na této skutečnosti nic neočekávaného. Je přirozené, že se odsouzení zajímají o svojí budoucnost a vyhledávají pomoc, která jim napomůže v období po propuštění. Také se dalo předpokládat, že je s touto pomocí a na předpokládané úrovni seznámí k tomu určení pracovníci. Není ani překvapující kritické hodnocení této pomoci ze strany těch, jimž je určena. Neboť většina těch, jimž je pomáháno, se domnívají, že poskytovaná pomoc je nedostatečná a že oni potřebují víc. Autor této práce může ze své zkušenosti potvrdit smutnou zkušenost, že toto neplatí pouze pro oblast pomoci v rámci postpenitenciární péče.

V případě skupiny druhé – veřejnosti bylo také odůvodněné předpokládat jistou základní znalost této problematiky. Čas od času je veřejnost informována o nějaké skutečnosti, která s sebou nese informaci o postpenitenciární péči. Jsou to různé mediálně zajímavé kauzy jako kupříkladu amnestie, nepokoje ve věznicích, známé kriminální případy apod., ve kterých je i částečně obsaženo něco o pomoci po propuštění. Tyto kusé informace mají potom za následek skutečnost, že veřejnost je rámcově informována, ovšem hlubší

znalosti nemá. Toto se projevilo při názorech veřejnosti na účelnost této činnosti, kdy z výsledků vyplývá, že veřejnost nemá vyhraněný názor.

V případě hodnocení důležitosti rodinného zázemí propouštěných pro jejich začlenění do běžného života se obě skupiny dotazovaných shodly na jeho velikém významu. Zde se jednoznačně prokazuje, že ač mají obě skupiny v současné době rozdílnou situaci, vychází ze stejného sociokulturního prostředí, ve kterém je tradičně rodina a rodinné zázemí stavěno na čelní místo v hierarchii hodnot.

Výrazná shoda panuje též v názoru, zda se propuštění z VTOS mohou bez závažnějších problémů začlenit zpět do společnosti. To že v obou skupinách odpovědělo kladně okolo 75% dotázaných, nám dává možnost domnívat se, že situace propouštěných z VTOS není bezvýchodná a při uplatnění vhodných postupů je možné tyto osoby začlenit.

Určitá rozdílnost názorů v obou skupinách panuje v názorech na samotné problémy propuštěných po ukončení VTOS. Obě skupiny se zde sice shodly na základních otázkách jako je rodina a nutnost získat zaměstnání, ale veřejnost oproti odsouzeným také více prosazuje problémy s ubytováním. Z výzkumu vyplývá, že sami odsouzení tento problém tak palčivě nevnímají a pravděpodobně jej řeší v rámci rodiny již během VTOS. Velmi zajímavý je fakt, že veřejnost sama přiznává, že se propuštění setkávají s nedůvěrou okolí. Tento problém sami odsouzení neudávají, pouze se okrajově zmiňují o nutnosti začlenit se. Důvody mohou být pro tuto skutečnost různé, buď nedůvěru okolí jako problém vůbec neuznávají nebo (dle názoru autora pravděpodobnější) odsouzení berou nedůvěru okolí jako nutné zlo, o kterém není třeba se zmiňovat, chceme-li stigmatizaci, které provází po určitou dobu propuštěné při pobytu „venku“.

Velmi zajímavé se také jeví, že většina veřejnosti se domnívá, že je třeba postpenitenciární péči podporovat. Je ovšem otázka do jaké míry se chce jednotlivý občan na pomoci propuštěným osobně podílet. Zda nechce nechat postpenitenciární péči na státních a charitativních

organizacích, popřípadě rodině propuštěného. Zvláště je to důležité, jestliže veřejnost zároveň udává, že je o této problematice málo informována.

Celkově malá informovanost o konkrétních otázkách postpenitenciární péče se projevuje v celém výzkumu této skupiny. Je vidět, že veřejnost má v rámci sociálního cítění potřebu propuštěným pomáhat, ale samotné praktické otázky již neovládá.

4. DISKUSE

Při hodnocení výsledků prováděného výzkumu se ukázalo zajímavé zjištění postojů laické veřejnosti k poskytování postpenitenciární péče, když většina respondentů odpověděla, že pomoc propouštěným osobám je třeba podporovat.

Tento fakt se zdá obzvláště zajímavý v souvislosti s malou informovaností veřejnosti a stoupající kriminalitou ve společnosti. Autor práce v této souvislosti předpokládal spíše negativní postoje, popřípadě názory na tvrdší postih delikventů. V tomto duchu také formuloval hypotézu č.III, která se nepotvrdila.

Pro případnou další studijní práci této oblasti by bylo jistě zajímavé tuto skutečnost více prozkoumat. Zejména se jeví jako aktuální otázka, do jaké míry by se jednotlivé osoby dokázaly zapojit do samotného procesu postpenitenciární péče, popřípadě jejich vlastní návrhy na zlepšení. Zjistit, zda si poskytovanou péči představují pouze jako státem řízenou instituci, nebo jako činnost, pro kterou je důležitý přístup jednotlivých nezainteresovaných osob. Můžeme se také pouze domýšlet, jaké by byly názory veřejnosti při rozšíření jejich vědomostí a proniknutí do problematiky.

Zjištění těchto názorů by v případě pozitivních výsledků mohlo vést k adresnějšímu, a tím pádem kvalitnějšímu poskytování postpenitenciární péče, za asistence většího počtu dobrovolníků, ve společnosti, která propuštěné sice nevíta s otevřenou náručí, ale také je zároveň neztracuje a neodmítá.

5. ZÁVĚR

Práce měla za úkol popsat problematiku poskytování postpenitenciární péče v České republice. Vymežit její postavení v rámci sociálních služeb, nastítnit její základní úkoly a těžkosti se kterými se potýká.

Teoretická část, zaměřená na výklad základních pojmů, rozdělení a popis činnosti jejích jednotlivých součástí, ukázala, že postpenitenciární péče má v České republice tradici a že je legislativně zabezpečena. Při jejím popisu vyšlo najevo, že současný evropský trend od upouštění státem řízeného centralizovaného vedení této služby a přenechávání jejích částí soukromým subjektům se začíná projevovat i v České republice. Vlivem stávající legislativy se toto děje ovšem pozvolna a nové postupy se do praxe prosazují velmi pomalu. Je znát, že tato oblast není politickou sférou preferovaná a v médiích je málo prezentovaná.

Jako správné se ukázalo pochopení postpenitenciární péče jako kontinuální sociální práce, kdy se s budoucími propuštěnými pracuje již ve věznicích. Toto dokazuje, že Česká republika má odborníky, kteří se v této problematice orientují a dokáží zajistit jak spolupráci zainteresovaných složek, tak i zavedení nových metod.

Praktická část, zaměřená na zjištění postojů odsouzených a veřejnosti, ukázala, že samotné uplatňování postpenitenciární péče má značné problémy. Tyto jsou spojené s problémy současné společnosti, přičemž nejmarkantnější je nezaměstnanost. Od ní se odvíjí nedostatek financí a naopak množství volného času apod. Je důležité si uvědomit, že bez řešení těchto problémů bude mít postpenitenciární péče ztíženou pozici. Ukázalo se také, že propouštění počítají s tím, že po výstupu z VTOS budou mít určité problémy a snaží se o jejich řešení. Za nejdůležitější po výstupu z VTOS považují rodinné zázemí, s jehož přispěním a za pomoci postpenitenciární péče se chtějí začlenit zpět do běžného života.

Výzkum také ukázal, že většina veřejnosti chápe význam péče a domnívá se, že je jí třeba podporovat a tím napomáhat propuštěným v integraci do společnosti.

6. SOUHRN

Při zhodnocení postpenitenciární péče v České republice můžeme říci, že ač prováděná na profesionálním základě, vyškolenými pracovníky a za pomoci nejrůznějších subjektů, je její účinnost malá. Přes snahu všech zainteresovaných o poskytovanou pomoc, která začíná již ve věznicích a končí kontinuální pomocí sociálního kurátora, je ve věznicích stále velké množství odsouzených, kteří nejsou ve vězení poprvé. U těchto lidí působení selhalo a oni se vrátili zpět k páchání trestné činnosti.

Tento stav má více příčin. Předně je to dáno osobností samotných propouštěných. Pokud se sami rozhodnou, že budou páchat trestnou činnost na úkor společnosti a lidí v ní žijících, musí předpokládat spravedlivý trest a v případě opakování nežádoucího chování musí společnost tomuto zabránit, a to i za cenu restriktivních postupů. Další, dle autora, závažnější důvod tvoří současná ekonomická situace ve společnosti. Vlivem vysoké nezaměstnanosti nemohou pracovníci poskytující postpenitenciární péči zabezpečit pro propouštěné práci a v návaznosti s tím ubytování a finanční zajištění. Další významnou oblastí je nedůvěra okolí k propuštěným vězňům. Sama veřejnost přiznává vysoký podíl nedůvěry k propuštěným osobám. V případech, že lidé osobně propuštěného neznají, automaticky mu přisuzují cejch kriminálníka, před kterým je třeba se mít na pozoru.

Tento současný stav nelze řešit na úrovni samotné postpenitenciární péče. Zde musí nastoupit stát se svými zákonodárnými orgány a legislativně zabezpečit příhodnější podmínky pro návrat propuštěných do běžného života a v případě neochoty propuštěných začlenit se, toto zajistit pomocí trvalého dozoru i po propuštění osob z VTOS. Působením médií zvýšit informovanost veřejnosti a nastolit tak příhodné prostředí ve společnosti, kde správným způsobem motivování propuštění, o které

bude náležitým způsobem postaráno, se budou moci správným způsobem začlenit.

Po zhodnocení poznatků získaných v rámci této práce můžeme navržené hypotézy zhodnotit takto :

Plachost Hypotéza č.I. Většina odsouzených má rodinné zázemí a není ~~tím pádem~~ odkázána po návratu z výkonu trestu odnětí svobody na státní a nestátní charitativní organizace, se potvrdila.

Plachost Hypotéza č.II. Absolutní většina odsouzených, nemající rodinné zázemí, má zájem o pomoc státních a nestátních charitativních organizací, se potvrdila.

Plachost Hypotéza č.III. Většina laické veřejnosti nechápe význam postpenitenciární péče, se nepotvrdila.

7. POUŽITÉ PRAMENY

7.1. Použitá literatura

- 1) ABDALLAOVÁ N. a kol. *Anglicko – český výkladový slovník*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny. 1998. ISBN 80-7106-304-5.
- 2) DERKS J. a kol. *Probace v Evropě*. 1. vydání. Praha. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2002. ISBN 80-7338-007-2.
- 3) DOUBRAVOVÁ D. a kol. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici. 2001. ISBN 80-902998-0-6
- 4) Dohoda č.18 z roku 1999 o duchovní službě.
- 5) HARTL P., HARTLOVÁ H. *Psychologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- 6) KOMÁRKOVÁ R. a kol. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Grada, 2001. ~~ISBN~~
- 7) MICHL Otakar. *Parole?*. Příloha časopisu České vězeňství č. 5 a 6/1996. Praha. 1997.
- 8) NOVOTNÝ O. a kol. *Trestní právo hmotné I. Obecná část*. Praha: 2003. ISBN 80-86395-73-1. ~~ISBN~~
- 9) PETRÁČKOVÁ V. KRAUS J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha. Academika. 1995.
- 10) PRŮCHA J. a kol. *Pedagogický slovník*. 1. vydání. Praha. Portál. 1995. ISBN 80-7178-029-4
- 11) *Ročenka Vězeňské služby České republiky*. Praha. 2003.
- 12) ŘEHÁČEK M. *Realizace systému kontinuálního resocializačního působení*. České vězeňství. Praha. 1996. č. 5 a 6.
- 13) ŘEZÁČ F. J. *Vězeňství v posávacích spůsobech svých. S návrhem o zdárnější trestání a polepšování zločinců*. Příloha časopisu České vězeňství č.4 a 5/1995. Praha. 1995.
- 14) ŘEZNÍČEK I. *Metody sociální práce*. 1. vydání. Praha. Slon. 1994. ISBN 80-85850-00-1
- 15) SOCHŮREK J. *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie*. Liberec. TUL. 2002. ISBN 80-7083-679-2

- 16) ŠVINGALOVÁ D., PEŠATOVÁ I. *Analýza psychosociálně patologického případu*. Liberec. TUL. 2004. ISBN 80-7083-803-5.
- 17) Trestní zákon č. 140/1961 Sb. § 23.
- 18) VANTUCH P. *Stav a perspektivy systému postpenitenciárního působení v Československu*. Časopis Právník. Praha. 1990. č. 11.
- 19) VANTUCH P. *Nucené postpenitenciární působení a jeho možnosti po zrušení ochranného dohledu*. Časopis Justičná revue. Bratislava. 1992. č. 6 a 7.
- 20) VÁGNEROVÁ M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vydání. Praha. Portál. 1999. ISBN 80-7178-678-0.
- 21) Vyhláška MPSV kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení č. 182/1991.
- 22) Vyhláška MPSV o provádění pracovní rehabilitace občanů se změněnou pracovní schopností č. 115/1992.
- 23) Zákon o Probační a mediační službě č. 257/2000 Sb. § 2.
- 24) Zákon o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení č. 114/1988 Sb.
- 25) Zákon o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností č. 308/1991 Sb.
- 26) Zákon o sociálním zabezpečení č. 100/1988 Sb. § 73, 91.
- 27) Zákon o trestním řízení soudním č. 141/1969.
- 28) Zákon o Vězeňské službě a justiční strážci č. 555/1992 Sb. § 2.
- 29) Zákon o Výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. § 74.

7.2. Internetové zdroje

- 1) Probační a mediační služba. Soubory ke stažení. 2004.
<http://portal.justice.cz/soud/soud.aspx?id=5211>
- 2) Vězeňská služba. Stavby vězňů ve vazebních věznicích a věznicích Vězeňské služby ČR dne 31.12.2003. 2004.
http://ad.vscr.cz/news_files/53tyd-o3.xls

7.3. Nepublikované zdroje

- 1) BACHMAN O. Předseda sekce sociálních kurátorů společnosti sociálních pracovníků ČR. Telefonický rozhovor poskytnutý dne 9.3.2004.
- 2) HUDÁK V. Pracovník správního odboru Generálního ředitelství vězeňské služby ČR. Telefonický rozhovor poskytnutý dne 9.3.2004.
- 3) Komentář ke statistickému vyhodnocení činnosti středisek Probační a mediační služby v České republice za rok 2003. Poskytnutý na středisku v České Lípě.
- 4) ŠKODA M. Vězeňský kaplan věznice Stráž pod Ralskem. Rozhovor poskytnutý dne 11.3.2004.

8. PŘÍHOHY

Příloha č.1

DOTAZNÍK

Tento dotazník je určen pro odsouzené, kteří končí výkon trestu odnětí svobody. Slouží ke zmapování současné situace v praktickém poskytování pomoci osobám, které končí výkon trestu odnětí svobody. Je zaměřen na samotný názor jednotlivých odsouzených a to zejména, zda jsou o pomoci dostatečně informováni a zda jí hodlají využít.

Získaná data budou využita v bakalářské práci na téma „Problematika postpenitenciární péče v ČR“.

Vyplnění dotazníku je dobrovolné a anonymní. Autor dotazníku pouze žádá o pravdivé a odpovědné zodpovězení všech otázek.

Za vyplnění dotazníku předem děkuji.

1) Uveďte prosím svůj věk let?

2) Kolikrát jste byl odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody?

3) Jak dlouhou dobu jste strávil ve výkonu trestu odnětí svobody ? V případě více odsouzení uveďte celkovou dobu i poslední dobu trestu.

celkem

poslední

4) Byl jste informován o možnosti pomoci po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody?

a) ano

b) ne

5) Kdo vás o této možnosti informoval ?

6) Jaký druh pomoci Vám byl nabídnut? Můžete označit více odpovědí.

a) ubytování

b) finanční

c) zaměstnání

d) urovnání rodinných poměrů

e) jiné

7) Víte na koho se po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody se žádostí o pomoc obrátit? Pokud ano uveďte na koho.

a) ano

b) ne

8) domníváte se, že nabídnutá pomoc je dostatečná ?

a) ano

b) ne

c) nevím

9) Využijete této nabídky? Pokud ano, uveďte jaký druh pomoci využijete.

.....

10) Pokud nejste ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé, uveďte zda jste již v minulosti podobné nabídky pomoci využil. Pokud ano jaké ?

- a) ano
- b) ne

11) V jakém směru by podle vašeho uvážení mohla být nabídka pomoci rozšířena či zkvalitněna? Můžete označit více odpovědí.

- a) ubytování
- b) finanční
- c) zaměstnání
- d) urovnání rodinných poměrů
- e) jiné

12) Co vidíte jako svůj největší problém po ukončení výkonu trestu odnětí svobody?

.....

13) Jak hodnotíte své rodinné zázemí? Vyjádřete číslicí 1-5 přičemž 1 je nejlepší.

14) Kde po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody budete žít?

- a) sám
- b) s rodiči
- c) s manželkou
- d) jiné (ubytovna, kamarádi apod.)

15) Domníváte se, že se po ukončení výkonu trestu odnětí svobody dokážete bez problémů zařadit zpět do běžného života?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

16) Kdo Vám dle vašeho názoru nejvíce pomůže po ukončení výkonu trestu odnětí svobody?

- a) rodiče
- b) manželka
- c) kamarádi
- d) církev
- e) jiné

17) Co bude pro Vás nejdůležitější po ukončení výkonu trestu odnětí svobody?

.....

DOTAZNÍK

Vážená paní, pane,

v rámci studia vysoké školy připravuji bakalářskou práci na téma „Problematika postpenitenciární péče v ČR“. Cílem práce je zmapovat a popsat problematiku návratu osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody zpět do civilního života. Nezbytnou součástí práce je provedení průzkumu, za účelem zjištění postojů veřejnosti k této problematice. Obracím se tedy na Vás se žádostí o vyplnění tohoto dotazníku a zároveň Vás ujišťuji, že uvedené údaje budou použity pouze pro uvedenou práci a v žádném případě nebudou poskytovány k jiným účelům.

Vyplnění dotazníku je dobrovolné a anonymní. Autor dotazníku pouze žádá o pravdivé a odpovědné zodpovězení všech otázek.

Za vyplnění dotazníku předem děkuji.

Ladislav Blahník

1) Uveďte prosím svůj věk let.

2) Jste a) muž b) žena

3) Zaměstnání

4) Domníváte se, že osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody mohou dosáhnout opětného společenského uplatnění?

a) ano b) ne c) nevím

5) Je Vám známo, že propuštěným osobám je poskytována pomoc pro snadnější opětovné zařazení do společnosti? (sociální kurátoři, probační úředníci apod.)

a) ano b) ne

6) Pokud ano, domníváte se, že tato pomoc účelná?

a) ano b) ne c) nevím

7) Takto vynaložené úsilí a prostředky se společností „vrátí“.

a) ano b) ne c) nevím

8) Domníváte se, že propuštění tuto pomoc využívají? Pokud ano pokuste se jejich počet odhadnout v procentech.

a) ano b) ne%

9) Jakou pomoc podle vašeho mínění propuštění nejvíce využívají? Můžete označit více odpovědí.

- a) ubytování
- b) finanční
- c) zaměstnání
- d) urovnání rodinných poměrů
- e) jiné
- f) nevím

10) Kdo dle Vašeho názoru nejvíce napomáhá propuštěným v integraci zpět do společnosti? ? Můžete označit více odpovědí.

- a) rodiče
- b) manželka, děti
- c) kamarádi
- d) církev
- e) státní charitativní organizace (dům humanity apod.)
- f) jiné

11) Co je dle Vašeho názoru pro začlenění propuštěného do společnosti nejdůležitější?

.....

12) S jakými problémy se dle Vašeho názoru propuštění po návratu do společnosti potýkají?

.....

13) Domníváte se, že veřejnost je o této problematice dostatečně informována a že sdělovací prostředky tomuto věnují dostatečnou pozornost?

a) ano

b) ne

c) nevím

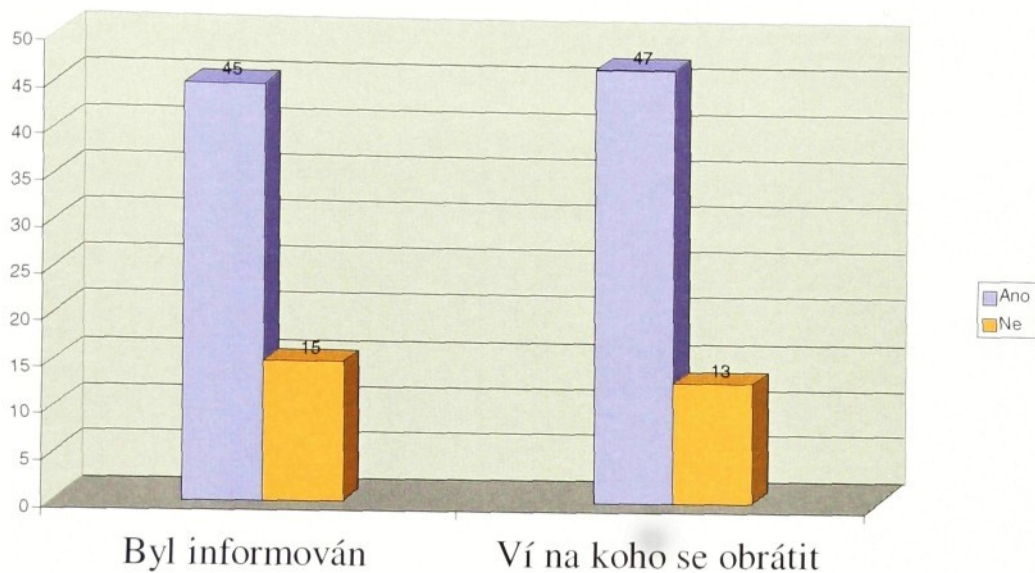
14) Jaký je Váš názor na tuto problematiku? Schvalujete jí, je zbytečná, je třeba jí podporovat a rozšířit apod.

.....

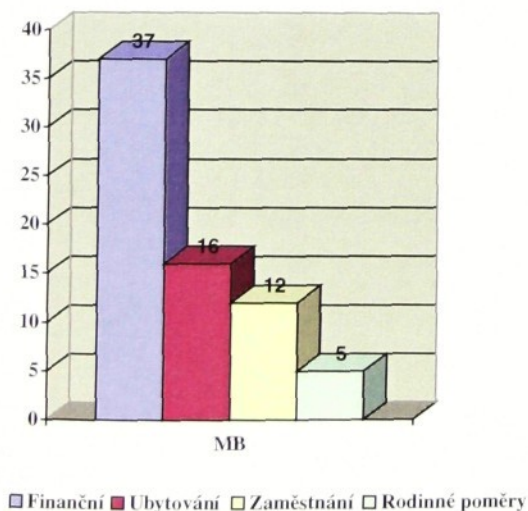
.....

.....

Graf č. 1 Informovanost odsouzených

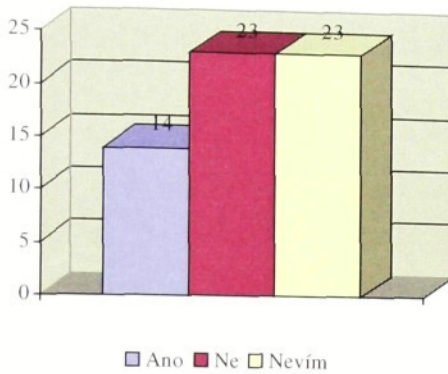
Graf č. 2 Druhy nabízených pomocí

Tabulka č.1 Způsoby seznámení s pomocí

Zdroj informací	Počet oslovených
Sociální pracovník	21
Vychovatel	10
Kurátor	6
Pracovník probační a mediační služby	2
Advokát	3
Družka	2
Spoluodsouzení	1
CELKEM	45

Graf č. 3 Zhodnocení nabídky pomoci

Tabulka č. 2 Návrhy na zkvalitnění pomoci

Návrhy na změnu	Počet	%
Ubytování	31	25,4
Finanční	31	25,4
Zaměstnání	41	33,7
Urovnání rodinných poměrů	8	6,5
Jiné	2	1,6
Neví	9	7,4
Celkem	122	100

Tabulka č. 3 Hodnocení rodinného zázemí

Hodnocení	Počet	%
1	29	48,3
2	15	25
3	8	13,3
4	4	6,7
5	4	6,7
Celkem	60	100

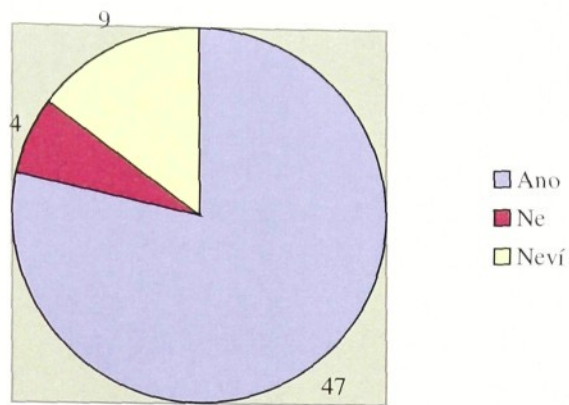
Tabulka č. 4 Přehled o využívání nabízené pomoci

	V minulosti již využil	Hodlá využít po výstupu z VTOS
Respondenti	39	60
Ano	17	35
%	43,5	58,3

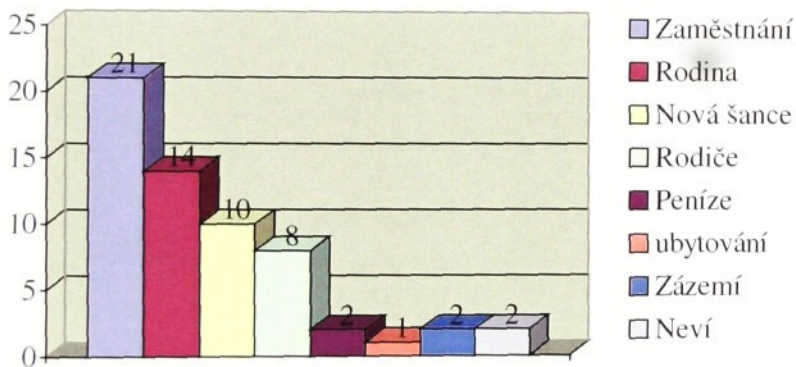
Tabulka č. 5 Pohled na rodinné zázemí z hlediska období po ukončení VTOS

	Kdo nejvíce pomůže	%	Kde bude žít	%
Sám	13	21,7	15	25
Rodiče	37	61,7	21	35
Manželka-družka	8	13,3	16	26,7
Jiné-kamarádi at.	2	3,3	8	13,3
CELKEM	60	100	60	100

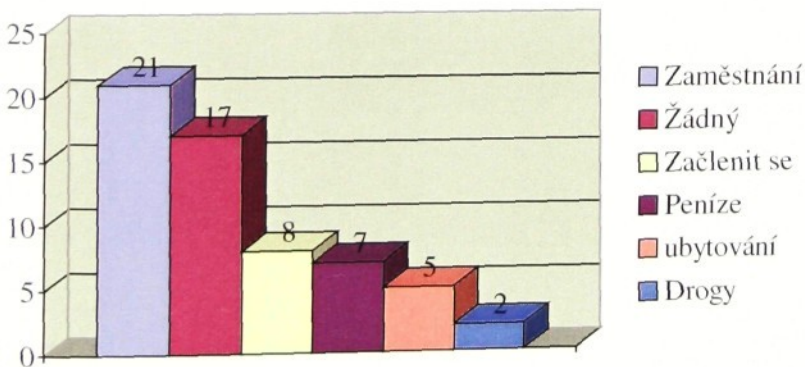
Graf č. 4 Názor odsouzených na to zda se sami bez problémů zařadí do společnosti

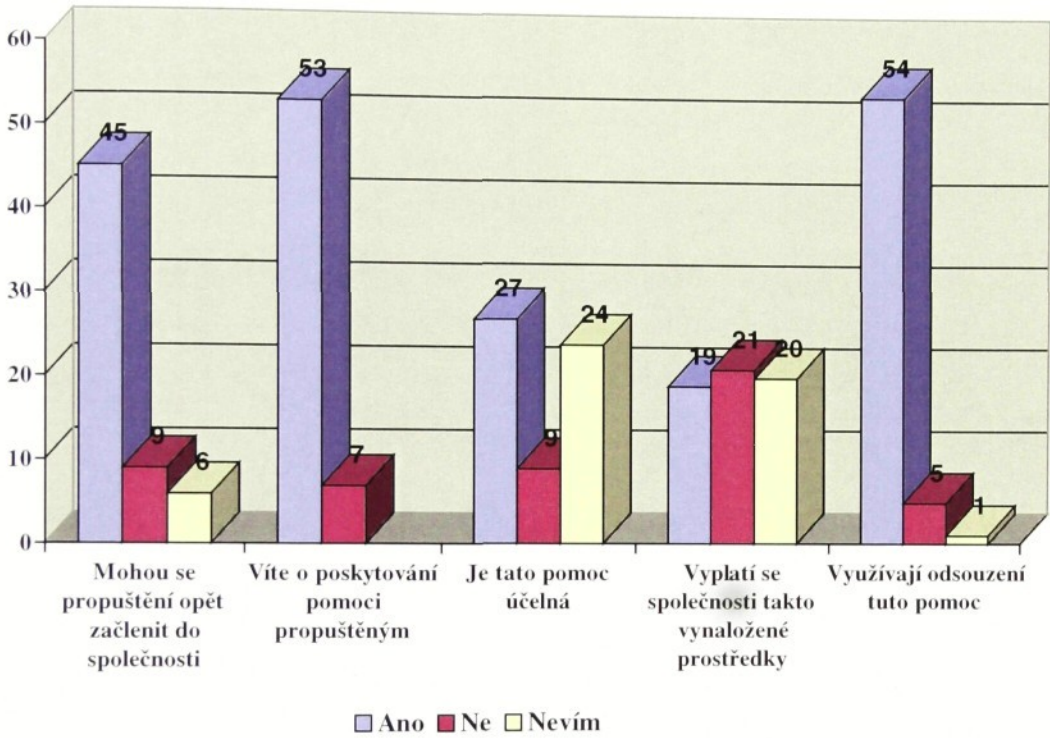
Graf č. 5 Co je nejdůležitější po ukončení VTOS

Graf č. 6 Co odsouzení vidí jako největší problém po ukončení VTOS

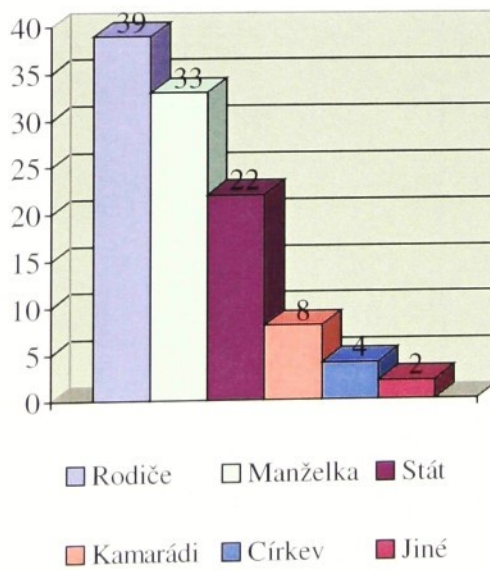
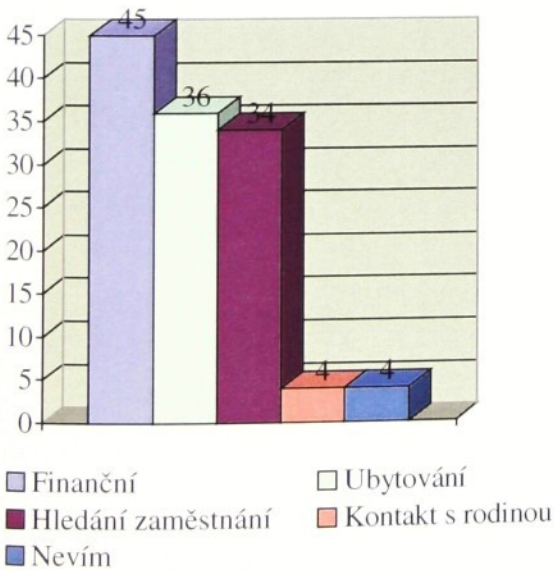

Graf č. 7 Znázornění všeobecných znalostí veřejnosti o poskytování postpenitenciární péče

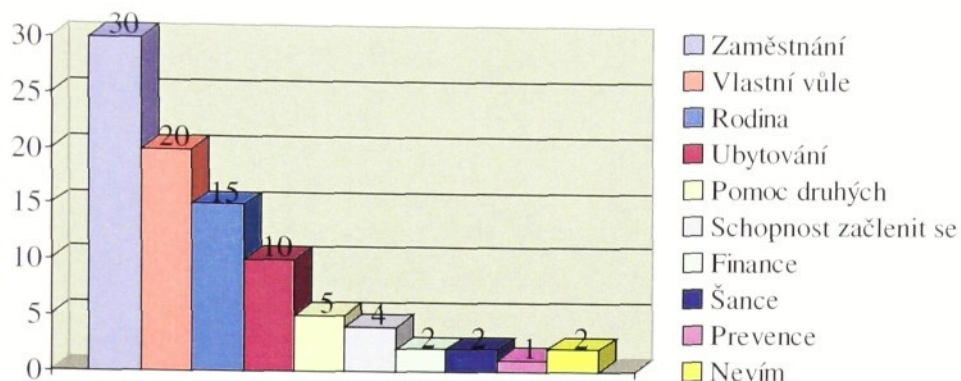

Graf č. 8 Jakou pomoc propuštění využívají

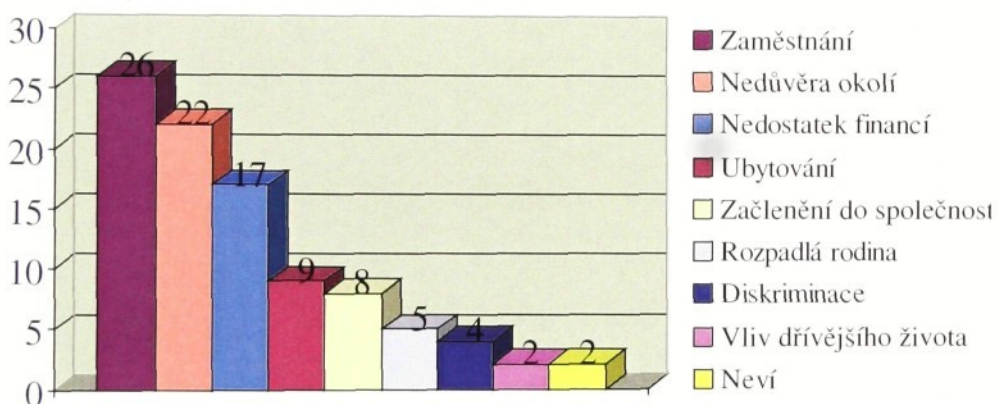
Graf č. 9 Kdo nejvíc napomáhá propuštěným v návratu do společnosti

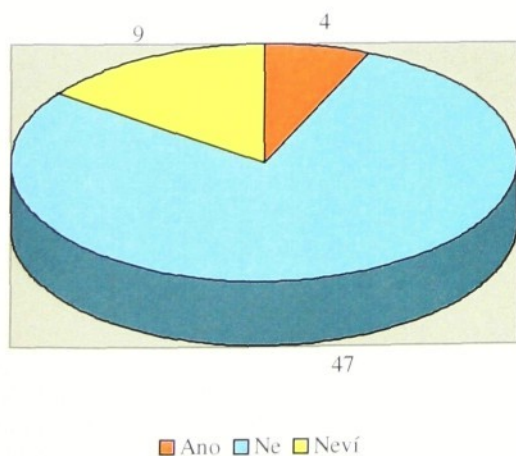
Graf č. 10 Co je pro začlenění propuštěného do společnosti nejdůležitější

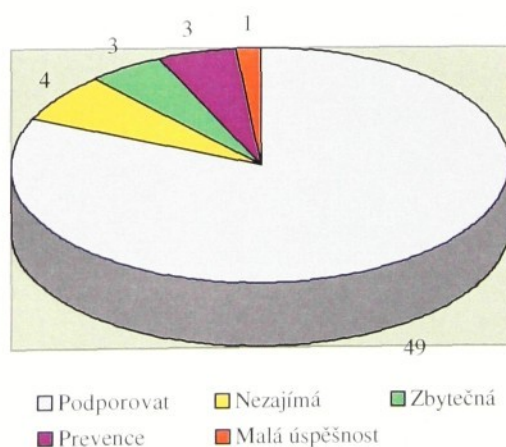
Graf č. 11 Hlavní problémy propuštěných z VTOS

Graf č. 12 Informují média dostatečně o této problematice

Graf č. 13 Vlastní názory široké veřejnosti

Tabulka č. 6 Využívání postpenitenciární péče odsouzenými s nekvalitním rodinným Zázemím

Odsouzený č.	Seznámen	Seznámil	Hodnocení rodinného zázemí	Hodlá využít	Jaký druh
1	Ano	Vychovatel	4	Ano	Finanční pomoc
2	Ano	Soc. kurátor	5	Ano	Finanční pomoc
3	Ano	Vychovatel	5	Ano	Finanční pomoc
4	Ano	Soc. pracovnice	4	Ano	Finanční pomoc
5	Ano	Vychovatel	5	Ano	Ubytování a finanční pomoc
6	Ano	Probační služba	4	Ano	Nespecifikováno
7	Ne	Nikdo	4		
8	Ne	Nikdo	5		
Celkem				6	